

Itella Green

Åbolands Skärgårdsstiftelse

Ge en gåva och stöd en livskraftig skärgård!

Åbolands skärgårdsstiftelses mål är att verka för en levande skärgård. Stiftelsen tar gärna emot gåvor, donationer och testamenten för sitt arbete med boende, miljö och näringar i den yttre skärgården. Stiftelsen tillhandahåller också kondoleanser och hyllningsadresser.

www.abolandsskargardsstiftelse.fi

Skärgård 1 / 2019: Vandring genom NORDISKT KULTURLANDSKAP

Skärgård

NR 1/2019 - ÅRGÅNG 42 - TIDSKRIFTEN SOM DOKUMENTERAR ETT KULTURARV

Nordisk bygd Nr 26

Vandring genom NORDISKT KULTURLANDSKAP

ST OLOF / KULTURLANDSKAP / PLAST

SKÄRGÅRD 1/2019

Vandring genom NORDISKT KULTURLANDSKAP

Inledaren: En vandring genom ett nordiskt kulturlandskap / Pia Prost.....	2
Skärgårdshavet i ett nötskal	3
En samutgivning med Nordiska Kulturlandskapsförbundet / Bjørn Petersen	4
Skärgårdens berggrundsgeologi / Olav Eklund.....	6
Skärgårdshavets arkeologi / Tapani Tuovinen	11
Den historiska bosättningen i skärgården / Andreas Granberg	14
Skärgårdshavets rekord i tvillingar / Pia Prost.....	20
Minnen av ofärdstider i Korpo / Marcus Lepola	24
Kustbornas materiella arv under 200 år / Niklas Huldén	28
Skärgårdshavets nationalpark / Nina Söderlund	32
Magdalenas och Mats kor vårdar biosfärområdets kulturlandskap / Pia Prost.....	34
Skärgården i full blom / Cecilia Lundberg och Olof Rönnerberg	40
Regler för byggande i skärgården / Aaro Söderlund.....	50
Brist på hyresbostäder i skärgården / Annastina Sarlin	54
S:t Olofs sjöled / Nina Söderlund.....	56
Vandrarrens sju ledord / Christian Pleijel.....	62
Plastfri skärgård och utställningen Plast i havet / Pia Prost.....	72
Framtidsspaning i Ålands skärgård / Simon Holmström.....	74
Skärinytt	78
Sista bilden	80

Prenumerera på Skärgård!

Nr 1/2003	Strandhugg i Österbotten (104 s.) slutsåld
Nr 2/2003	Ekologer, eldsjälar och föränderlig mångfald (112 s.)
Nr 3/2003	Åspingen – bortglömt kulturarv? (72 s.)
Nr 4/2003	Vårt unika träbåtsarv (96 s.) slutsåld
Nr 1/2004	Estlandssvenska Aiboland (136 s.)
Nr 2/2004	Utö fyr- och lotsamhälle (120 s.) slutsåld
Nr 3/2004	Kustliv och skärgårdskultur (88 s.)
Nr 4/2004	Tillståndet i Östersjön (72 s.)
Nr 1/2005	Folkloristik (72 s.)
Nr 2/2005	Kökar (64 s.) slutsåld
Nr 3/2005	Arktiska latituder (80 s.)
Nr 4/2005	Landskap i förändring (76 s.)
Nr 1/2006	Skärgårdens nya konstellationer (88 s.)
Nr 2/2006	Åländska skärgårdskommuner (88 s.)
Nr 3/2006	Ur västnyländska annaler (84 s.) slutsåld
Nr 4/2006	Sibbo – hotad kulturbygd (84 s.)
Nr 1/2007	Skärgård 30 år (84 s.)
Nr 2/2007	Norra Kvarkens landhöjningsrike (68 s.)
Nr 3/2007	Finska kriget 1808-09 (108 s.) slutsåld
Nr 4/2007	Trettio årgångar med Skärgård (64 s.)
Nr 1/2008	Skärgårdssamarbetet 30 år (68 s.)
Nr 2/2008	Natur i förändring (60 s.)
Nr 3/2008	Museer i kustland och skärgård (60 s.)
Nr 4/2008	Sydbottnisk horisont (80 s.)
Nr 1/2009	Arkeologi (80 s.)
Nr 2/2009	Vårt värdefullaste kapital (64 s.) slutsåld
Nr 3/2009	Kimitoön (60 s.)
Nr 4/2009	Naturfientlig populism (72 s.)
Nr 1/2010	Skärgårdsdelegationen 60 år (100 s.)
Nr 2/2010	Korpo, ytterst i staden (72 s.)
Nr 3/2010	Energi och miljö (60 s.)
Nr 4/2010	En senhöstdag i skärgården (88 s.)
Nr 1/2011	Öborna berättar (84 s.)
Nr 2/2011	Konst och kultur (84 s.)
Nr 3/2011	Glesbygd i förändring (68 s.)
Nr 4/2011	Resurslandskapet (80 s.)
Nr 1/2012	Kaj Dahls skärgårdsarv (108 s.) slutsåld
Nr 2/2012	Mervärde i Skärgård (84 s.)
Nr 3/2012	Skutor och farleder (68 s.)
Nr 4/2012	Kvinnokraft (76 s.)
Nr 1/2013	Om jakt & fångst (84 s.)
Nr 2/2013	Från Okavango till Kuggom (76 s.)
Nr 3/2013	Uppdrag i norr (76 s.)
Nr 4/2013	Mat som hantverk (80 s.)
Nr 1/2014	Skärgårdshavet jubilerar (88 s.)
Nr 2/2014	Ur Anders Munsterhjelm's dagböcker (88 s.) slutsåld
Nr 3/2014	Föreningsaktörer i skärgård (88 s.)
Nr 4/2014	En trend att bryta (80 s.)
Nr 1/2015	Att dokumentera är viktigt (80 s.)
Nr 2/2015	Hangö – mitt i havets famn (108 s.)
Nr 3/2015	Öar och skär (88 s.)
Nr 4/2015	Kekkonen i skärgård (72 s.)
Nr 1/2016	Rosenholm, Lillmälö och Stundars (80 s.)
Nr 2/2016	Skärgårdsturism (72 s.)
Nr 3/2016	Sol och vatten (72 s.)
Nr 4/2016	Finland 100 år (72 s.)
Nr 1/2017	Konst (76 s.)
Nr 2/2017	Skärgårdens mat (80 s.)
Nr 3/2017	Dass, solkraft och hållbarhet (76 s.)
Nr 4/2017	Skärgård 40 år (80 s.)
Nr 1/2018	Vinter och is (88 s.)
Nr 2/2018	Den nya generationen (88 s.)
Nr 3/2018	Från fåglar till Pipping (72 s.)
Nr 4/2018	Våra dialekter (80 s.)

Prenumerera via www.skargard.fi eller anita.julin@abo.fi, tfn: (02) 215 4944. Årsprenumeration i Finland endast 46 €, utomlands 50 €. Lösnummer kostar 15 €/st inklusive porto. Prenumerationen är fortlöpande tills den sägs upp.

www.skargard.fi

Skärgård

NORDISK BYGD NR 26

NR 1-2019, årgång 42

TEMA: Vandring genom NORDISKT KULTURLANDSKAP

Tidskrift utgiven av Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi (SIÅA) för presentation av aktuell skärgårdsforskning samt diskussion kring frågor som rör skärgården och våra svenska kustbygder.

WEBBSIDA: www.skargard.fi

ANSVARIG UTGIVARE: SIÅA/Chefredaktör Nina Söderlund

REDAKTÖR: Pia Prost,
e-post: prost.pia@gmail.com
Tfn: +358 (0)50 338 1710
Postadress: Arken, Fabriksgatan 2 G,
20500 ÅBO, Finland.

Tidskriften Skärgård utkommer med 4 temanummer per år.

ÅRSPRENUMERATION (fortlöpande) kostar 46 € i Finland och 50 € utomlands. Lösnummer 15 €.

PRENUMERATIONER via www.skargard.fi
eller Anita Julin, tfn: (02) 215 4944,
e-post: anita.julin@abo.fi

LEDNINGSGRUPPEN FÖR SIÅA 2018-2020

- Ordförande PM, utbildningsplanerare Nina Söderlund
suppl. PM, utbildningschef Mona Riska
- FL, föreståndare Kasper Westerlund
suppl. FM, skärgårdsguide Charlotte von Haartman
- FD, docent, universitetslärare Mikael von Numers
suppl. PM, kommundirektör John Wrede
- FD, universitetslärare Blanka Henriksson
suppl. PM, utvecklingschef Gunilla Granberg
- FD, docent, universitetslektor Katriina Siivonen
suppl. FM, utvecklingschef Olle Lerche
- FM, koordinatör Katja Bonnevier
suppl. PM, skärgårdsombudsman Sami Heinonen
- PD, professor Kjell Andersson
suppl. FM, doktorand Maria Johansson
- FM Julia Ajanko (FÖSS)
suppl. EM, verksamhetsledare Micaela Jansson (FÖSS)

Konstsamfundet

William Thurings stiftelse
Centret för konstfrämjande (Taike)
Tidskriftscentralen rf.
Stiftelsen Martha och Albin Löfgrens kulturfond

LAYOUT, OMBRYTNING OCH PRODUKTION:

Gosmos Factory Ab, Åbo

TRYCK: Grano Oy, Vasa

© 2019 Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi

ISSN 0356-9381

PÄRMEN:
Pilgrimsvandring.
Foto: Stefan Bremer

En vandring genom ett nordiskt kulturlandskap

Snöra på dig dina bekvämaste skor och greppa vandringskåpen, för detta nummer bjuder på en vandring genom världens största skärgård. Vi tar ut svängarna ordentligt och börjar färden 1930 miljoner år tillbaka i tiden, där geologiprofessorn Olav Eklund fungerar som guide. Det är hisnande att tänka på att 18 kilometer av berggrunden eroderats bort ovanför våra huvuden sedan den bildades. Men alla vulkanutbrott gör att det känns tryggare att hasta framåt i historien, till och med förbi istiden, när det område som idag utgör vår skärgård kunde skaka av sig sitt istäcke.

Kring 6000 f.Kr. vandrar vi och kustarkelög Tapani Tuovinen förbi de stenåldersmänniskor som tog de första öarna i besittning. Tyvärr är de utom hörhåll, så vet sjutton om de talar finska eller svenska eller något helt annat. De första skriftliga uppgifterna om en fast bosättning i Åboland härrör från 1300-talet, då vi slår följe med historikern Andreas Granberg. Åbolands skärgård som begrepp är dock en rätt ny benämning, som bara använts sedan 1900-talet början.

HÄR HAR människor bott och verkat länge. Därför finns det många nationellt värdefulla kulturarv och kulturlandskap i Egentliga Finland. Enligt Egentliga Finlands förbund har 183 områden klassats som nationellt värdefulla kulturmiljöer - mer än i något annat landskap. När vi idag vandrar genom Åbolands skärgård, är det i ett område som Finlands statsråd klassat som speciellt unik gällande natur- och kulturmiljön. Kulturlandskapet var en av huvudorsakerna till att Skärgårdshavets nationalpark grundades 1983, och att Åbolands skärgård år 1994 utnämndes till biosfärområde av Unesco.

Bilden är tagen vid Sveriges största vattenfall Tännforsen nära Åre, ett stenkast från S:t Olofsleden. Härifrån är det "bara" 159 kilometer kvar till Nidarosdomen i Trondheim.

VI ÄR också glada över våra nordiska medvandrare! Detta nummer av Skärgård är en samproduktion med Nordiska Kulturlandskapsförbundet och är också deras årsskrift Nordisk Bygd, läs mer om föreningen på nästa upplag.

Generationer har gått före oss. Förhoppningsvis kommer generationer att fortsätta vandra efter oss, bland annat på S:t Olofs Sjöled, pilgrimsleden som som invigs i maj och sträcker sig från Åbo över skärgården till Åland och Sverige. I långsamhet, frihet, enkelhet, bekymmerslöshet, tystnad, delande och andlighet. Och med några skavsårsplåster i bakfickan.

Pia Prost, redaktör

Karta över Åbolands skärgård. Den blå linjen visar Skärgårdshavets nationalpark, medan den gröna visar Skärgårdshavets biosfärområde. © Pargas stad, modifiering av Anette Jalonen.

Skärgårdshavet i ett nötskal

Skärgårdshavet ligger inom triangeln Mariehamn, Nystad och Hangö. Den totala ytan är 8300 km², varav 2000 km² är land. Av de 30 kommuner som ligger inom Skärgårdshavet är Pargas den största till ytan (land + vatten). Flest kommuner finns på Åland. Idag är antalet bofasta på öarna ungefär 60 000, av dem bor 27 000 på Åland. I Åboland, det vill säga kommunerna Pargas och Kimitoön, bor drygt 22 300 personer.

ÅBO OCH ÅLANDS skärgårdar innehåller mest öar och skär inom ett begränsat område i världen (Granö et al. 1999). Enligt Skärgårdsdelegationen är antalet större öar på mer än 1 km² i Skärgårdshavet inklusive Åland 257, medan antalet mindre öar över 0,5 hektar är cirka 17 700. Om även mindre skär räknas, ligger uppskattningarna i litteraturen kring 40 000-50 000 öar. Som jämförelse är

antalet öar i Kanadas arktiska skärgård dryga 36 500, medan mängden öar i Stockholms skärgård är något mindre än 29 000, enligt Sveriges Statistiska centralbyrå.

Ett hundratal öar i den åboländska skärgården är bebodda året om. Invånarna på många öar mångdubblas under sommaren.

Kulturlandskap

Den miljö som uppkommer vid traditionellt jordbruk med slätter och bete kallas kulturlandskap. I Finland har man särskilt 12 olika typer av kulturlandskap (hedar, lövängar, hagmarker, skogsbeten med flera), vilka ytterligare delas upp i ungefär 40 olika undertyper. Samtliga typer är hotade eller i enstaka fall nära hotade, de flesta är akut hotade.

En samutgivning med Nordiska Kulturlandskapsförbundet

Text och foto: Bjørn Petersen

Nordiska Kulturlandskapsförbundet (NKF) bildades 1988 som ett internordiskt kontaktnätverk för professionella kulturlandskapsvårdare och andra intresserade.

Syftet var och är dels att skapa möten mellan kulturlandskapsvetare i Nordens länder, dels att öka kunskanndet om kulturlandskap inom såväl biologiska och geografiska fackmiljöer, som bland myndigheter och den allmänna befolkningen. Kunnande om att natur och landskap i långt högre utsträckning än vad som är allmänt känt beror på intrikata historiska samspel mellan naturförhållanden, kulturhistoriskt brukande och integrerade processer.

PÅ 1980-TALET och ända in på 2000-talet var det inte så enkelt att hitta andra med samma intressen ute i världen. Att hålla kontakt elektroniskt var inte alls så enkelt som nu, så förbundets kontaktskapande funktion hade stor betydelse - både nationellt och inom Norden.

UNDERALLA år har tre aktiviteter varit (nästan) konstanta. Medlemstidningen Lommen, som oftast utkommer två gånger per år med mycket varierande innehåll, ofta av hög kvalitet och inbjudande att läsa. Våra årsmöten, med två-tre dagars fackliga exkursioner och föredrag, som styrelsemedlemmar turats om att arrangera på olika ställen i sina egna länder. Två möten har ordnats utanför Norden; ett möte har hållits i Estland och ett i ryska Karelen. År 1999 ordnade NKF årsmöte i Skärgårdshavet, då vi besökte Sjalö, Jurmo, Brunskär, Boskär, Berghamn, Kasnäs och Åbo. Årsmötena med sina personliga kontakter och rejäla upplevelser på plats och ställe har ett mycket stort värde för kontakt och inspiration.

FÖRUTOM DE fasta aktiviteterna jobbar vi med olika specialevenemang och publikationer.

Sommaren 2019 ordnas en exkursion i Nordjylland med botanisk och annan biologisk inriktning. I samband med årsmötet i Røros arrangeras en "skötselkurs", mest inriktad för normmän.

Från Øhavets Smakke- og naturcenter på Strynø, Danmark. (Årsmötet 2015)

Kvarkens skärgård, Låga kusten, Österbotten, Finland. (Årsmöte 2012)

Fiskeläget Spiken i Sveriges största insjö Vänern. (Årsmöte 2014)

Tørrfisk på ön Tjøtta på Helgelandskysten, Norge. (Extra arrangemang 2015)

I ANKNYTNING till årsmötena har det oftast getts ut ett nummer av årsskriften Nordisk Bygd, med längre och fackligt djupare artiklar av guider och experter från området. De finländska numren är något underrepresenterade i samlingen – antagligen för att Finland ofta har haft färre medlemmar i föreningen än Sverige, Norge och Danmark (men fler än Island). Medlemmarna använder sina egna språk i tal och skrift, och för många finnar är i särklass danska, men även norska och i viss mån svenska nästan omöjligt att avkoda. Därför har Finland inte alltid hållit sin plats i räckföljden.

UNDER MIN tid i förbundet har två årsmöten ordnats från Finland, båda planerade av Peter Tigerstedt: Jakobstad och ryska Karelen. Ingen av dem har gett upphov till Nordisk Bygd, mest pga att man inte har lyckats hitta finansiering. Men mycket intressant läsning

finns i Lommen. Alla nummer, samt en del av Nordisk Bygd, finns numera att hämta som pdf-filer på förbundets hemsida kulturlandskab.org (observera b:et!). Här finns även stadgar, riktlinjerna för förbundets arbete, litteratur och annat användbart - mer tillkommer efterhand. NKF driver även Fb-gruppen Nordiska Kultur-Landskabsförbundet (även den med b), där medlemmar och andra delar observationer, nyheter, synpunkter och annat.

VI PÅ Nordiska Kulturlandskapsförbundet är tacksamma för möjligheten att utge ett nummer i samarbete med Skärgård och ser förtjusta fram till vårt årsmöte 2020 i så spännande omgivningar!

ARTIKELFÖRFATTAREN

BJØRN PETERSEN bor i Roskilde, Danmark. Född 1952, utbildad på Roskilde Universitet (RUC) i danska och biologi, naturvejleder och naturvårdare. Styrelsemedlem av NKF sedan 2004, redaktör för Lommen 2006-2014. Redigerar NKF:s nätsida kulturlandskab.org. NKF:s representant i Dansk Landskabsøkologisk Forening (DLF), som är IALE Europas danska medlemsorganisation.

kulturlandskab.org

Skärgårdens berggrundsgeologi

Text, foto och illustrationer: Olav Eklund

Vår skärgård är unik, geologiskt sett. Genom att studera berggrunden får vi en förståelse för de processer som bildade den mellan 1900 och 1275 miljoner år sedan.

I skärgården ser vi även många spår av den senaste istiden och i sedimenten på havsbotten kan vi avläsa hur miljön i Östersjön förändrats de senaste 10 000 åren. Geologerna forskar om Östersjöns nutida historia dels genom sedimentens geokemi och paleobiologi, dels genom att studera partiklar i vattenkolumner i Östersjöns tillrinningsområden.

Med sina klippor utgör Skärgården ett perfekt laboratorium för petrologiska (bergartsbildande) studier. Sedan de första bergarterna bildades har cirka 18 kilometer berg eroderats bort ovanför våra huvuden. Vad vi ser i våra berg är hur plattetektoniska processer omformat berggrunden på 18 kilometers djup. Apropå platteteknik. Den kontinental-

Vårt solsystem (och därmed även jorden) började bildas för 4560 miljoner år sedan. Det hittills äldsta daterbara material man hittat på jorden är 4200 miljoner år gammalt. Finlands (och Europas) äldsta material är en del av Pudasjärvis berggrund, som är 3500 miljoner år gammalt. Södra Finlands äldsta berggrund är vulkaniska bergarter som daterats till ca. 1930 miljoner år. Så gamla vulkaniska bergarter hittas lite överallt i vår skärgård.

platta vi befinner oss på, rör sig mot nordost med en hastighet på 2 centimeter per år. Samma hastighet som naglar växer.

Eftersom skärgårdens geologi rymmer en massa information, ska vi här begränsa oss genom att ställa några frågor om bergens struktur som vi alla kan lägga märke till.

Varför är bergen ofta randiga i skärgården?

Med jämna mellanrum rapporteras det om vulkanutbrott med påföljande katastrofer i sydöstra Asien. Ett särskilt utsatt område är Indonesien. Under Indonesien finns en oceanisk litosfärplatta (oceanbotten) som sjunker ned i jordens mantel i en så kallad subduktionszon. Detta leder till vulkanisk aktivitet. Samma typ av vulkanisk aktivitet hade vi här för cirka 1900 miljoner år sedan. Vulkanerna spydde ut aska och lava. För det mesta regnade vulkanisk aska ned i havet runt vulkanerna och sedimenterades som vulkanoklastiskt material (se bild 1).

Då vulkanerna inte var aktiva eroderades de till lerrika sediment, som avlagrades tillsammans med de vulkaniska sedimenten. Samtidigt förekom en primitiv form av organisk aktivitet som bildade kalkslam runt vulkanerna (se bild 2).

På havsbotten uppstod tjocka avlagringar av vulkaniska sediment, leriga sediment och kalkslam. I skärgården finns även spår av vulkanisk aktivitet i form av till exempel kuddlava, det vill säga lava som eruperat

Bild 1. Omväxlande ljusa och mörka vulkaniska avlagringar från Vekara väster om Nystad.

Bild 2. Kalksten som bildats av kalkslam. Eftersom kalkstenen är mjukare än den omgivande bergarten har den vittrat betydligt djupare. Ävensår, norra Korpo.

under vatten och snabbt stelnat till kuddformade strukturer (se bild 3). Vi kan även se spår av vulkanernas magmakammare.

Plattektoniken transporterade de vulkaniska öbågarna mot dagens nordost, där de

Bild 3. Kuddlava från Huhmasluoto i Velkua. De rundade strukturerna är tvärsnitt av lavatuber som bildats då het (ca 1200 °C) lava erupterat i kallt havsvatten. De mörka konturerna runt kuddarna består av vulkaniskt glas, vilket tyder på extremt snabb avkylning av lavan.

Bild 4. Alternerande sekvenser av vulkaniska sediment (mörka) och leriga sediment (ljusa). Ursprungligen har materialen sedimenterats horisontellt, men på grund av tektoniska rörelser står sekvenserna vertikalt. Norr är mot vänster i bilden, alltså stryker strukturen i väst-östlig riktning. Vi kan se att berggrunden varit utsatt för tryck i nord-sydlig riktning, vilket lett till att berggrunden dragits ut i väst-östlig riktning. Brunskär, syd om Korpo.

kolliderade mot den urgamla Arkeiska kontinenten. Under kollisionen förtjockades jordskorpan då öbågarna och alla sediment runt dem pressades samman. De undre delarna av denna jordskorpa var plastisk som lätt deformerades av de tektoniska rörelserna (se bild 4). I den södra skärgården är bergen randiga i väst-östlig riktning. Orsaken till detta är att en kontinent, Sarmatia, rörde sig norrut och krockade med dagens Finland för 1840 miljoner år sedan. Spår av krocken ser vi i form av kompression av bergen i nord-sydlig riktning och extension i ost-västlig riktning.

Vad är en granit?

I stabil berggrund ökar temperaturen nedåt med ca 25 °C per kilometer. Under vissa förhållanden är den termala gradienten mycket högre. Så hög att berggrunden börjar smälta (vid ungefär 700 °C) och bildar granitiska smältor. Dessa smältor har en lägre densitet än sin omgivning och börjar därför migrera uppåt i berggrunden, där magman kristalliserar till graniter (se bild 5). En typisk granit är röd till färgen och så grovkornig att man kan urskilja de tre huvudmi-

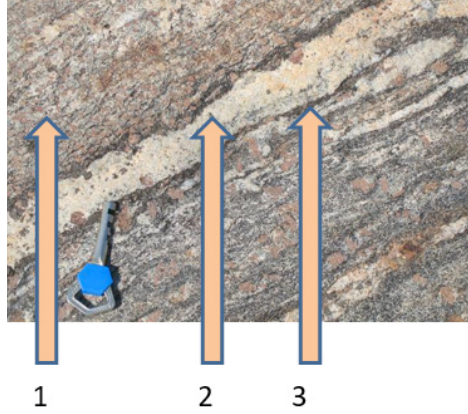

Bild 5. Här kan man se hur en äldre sedimentär bergart smälter och bildar en granitisk smälta. 1: Paleosom = materialet som skall genomgå smältning. 2: Leukosom = granitisk vit smälta som bildats genom smältning av paleosomen. 3: Melanosom = material som inte smälter (det mörka materialet runt smältan).

neralen kvarts (SiO_2), alkalifältspat ($\text{K,Na} \text{AlSi}_3\text{O}_8$) och plagioklas ($\text{(Na,Ca)(Si,Al)}_4\text{O}_8$). Ur mineralformlerna kan vi se att vår granitiska berggrund till stor del består av kisel (Si), aluminium (Al), natrium (Na), kalium (K) och kalsium (Ca).

På en vittringsytta är kvartsen vanligen genomskinlig, alkalifältspaten röd och plagioklasen vit. Proportionerna mellan dessa mineral skall vara ungefär 1:1:1 för att bergarten skall kunna kallas granit.

I skärgården finns det flera områden där man kan se hur granitismältor började bildas för cirka 1840 miljoner år sedan. En bergart där man kan följa med smältning av en äldre bergart heter migmatit. Namnet introducerades i den internationella geologiska nomenklaturen av den finländska geologen J.J. Sederholm för över 100 år sedan, efter att han studerat fenomenet i södra Finlands skärgård. Dessa ”klassiska” områden besöks regelbundet av forskare från hela världen.

När de granitiska smältorna lämnar migmatiten och börjar ta sig uppåt mot jordytan bildar de större och större enhetliga magmor. Dessa magmor kristalliserade i stora volymer, som nu utgör en stor del av öarna Pargas, Nagu, Korpo och Houtskär (se bild 6).

Några vanliga missuppfattningar

Båtfolk och andra kartintresserade brukar ofta förundra sig över de cirkulära struktu-

Bild 6. En holme bestående enbart av granit. Erstan, Pargas.

terna vi kan se mellan Mossala och Keistiö (Fjälskärsfjärden) och på Ålands Brändö (Ängskärsfjärden). Populära tolkningar är att de representerar vulkaner eller meteoritnedslag. Tyvärr, ingendera. Men deras historia är minst lika fascinerande.

Åva ring-intrusion

Ängskärsfjärden utgör en del av det geologerna kallar Åva ring-intrusion. Geologiska undersökningar i området har gjorts i snart hundra år. Man har granskat strukturerna i berggrunden och kommit fram till att Åva-området består dels av cirkulära sprickor, dels av radiella sprickor. Ett mönster som man till exempel kan se i en vindruta på en bil som

Bild 7. En vindruta träffad av ett stenskott och en berggrundskarta över Brändö med den dominerande runda Ängskärsfjärden. Visst påminner strukturerna om varandra?

utsatts för ett stenskott (se bild 7). Det är alltså frågan om en stor kraft (stenen som rör sig i luften) som stöter mot ett sprött medium (vindrutan). Samma har skett på Åva. Men kraften har inte kommit uppifrån, utan det är frågan om en kraftig explosion som skett under markytan.

Tänk dig en flaska champagne. Så länge korken är på, befinner sig vätskan under ett så högt tryck att gasen koldioxid är i lösning med vätskan. Då man drar ut korken, sjunker trycket i flaskan. Kolsyran bildar en egen fas – det börjar bubbla i flaskan, ofta så mycket att en blandning mellan vätska och gas sprutar ur. Detsamma har skett under Ängskärsfjärden. En magma stiger uppåt genom jordskorpan. Gaser finns i lösning i magman. Då magman rör sig uppåt sjunker trycket och gaserna bildar en egen fas nära jordskorpan. Det uppstår så mycket gaser så att magman exploderar under jordytan. Konsekvensen blir ett hårt tryck uppåt, som spräcker sönder den ovanliggande jordskorpan i både koncentriska och radiella sprickor.

Om du besöker Ängskärsfjärden, till exempel Nottholm, kommer du att se stora fragment av berggrunden som befunnit sig ovanför intrusionen och att Åva-graniten är full med gasbubblor.

Fjälskär

Ringen som bildar Fjälskärsfjärden söder om Vemo, mellan Iniö och Mossala, har en betydligt lugnare historia än Ängskär. Fjälskärsformationen kom till cirka 200 miljoner år senare än Ängskär och har samma ålder som de stora rapakivgraniterna i sydvästra Finland (cirka 1575 miljoner år).

Under Fjälskär har det funnits en större granitisk magmakammare, som uppkommit då delar av den undre jordskorpan smultit. Eftersom en granitisk magmas densitet är lägre än sin fasta omgivning, leder det till att granitmagman strävar uppåt genom jordskorpan. Även här är det alltså frågan om magma som trängt upp genom jordskorpan, men den här magman innehöll betydligt mindre mängd gaser än magman i Ängskär. På Medelholmens södra strand kan man se hur den röda jämnkorniga Fjälskärsgraniten skär den omgivande äldre berggrunden. Man kan också se fragment av den äldre berggrunden i graniten. Dessa fragment kallas xenoliter (xeno = främmande, lit/lith = sten). De är alltså bitar av det omgivande berget som granitmagman slitit loss och transporterat bort från sin ursprungliga ort.

Populärgeologi

Geologin ruvar på många intressanta historier för allmänheten. Historier som ökar förståelsen för de mekanismer som styr vårt jordklot och hur bräckliga dessa mekanismer

kan vara. Det har gjorts många försök att få till stånd material som beskriver skärgårdens geologi på ett lättförståeligt sätt. Tyvärr har det hittills inte lyckats få fram resurser för detta ändamål. Jag avser till exempel geologiska naturstigar, samt digitala sjökort kombinerade med geologiska kartor som beskriver vad man kan se i skärgården.

Vid ämnet geologi och mineralogi vid Åbo Akademi har det skrivits ett antal kandidatuppsatser med uppgift att popularisera geologin i olika områden. Om vår skärgård finns följande uppsatser:

Bergman, Svante (2011) Hembygdsgeologi över ön Attu, Pargas. 25 s.

Manelius, Jenny (2014) Geologiska sevärdheter i Vestlax, Kimitoön (med en exkursionsbeskrivning till Kummelberget). 29 s.

Sumelius, Jonathan (2015) En guide till Enklinges geologi. 32 s.

Martin, Jonas (2016) Hembygdsgeologi – Velkuas geologiska historia. 21 s.

ARTIKELFÖRFATTAREN

OLAV EKLUND är professor i geologi och mineralogi vid Åbo Akademi

olav.eklund@abo.fi

+358 44 2956429

Skärgårdshavets arkeologi

Text och foto: Tapani Tuovinen

Vill man reflektera över vad som är kännetecknande för Skärgårdshavets allra äldsta bebyggelse, är det på sin plats att börja från områdets geologi. Den sönderskurna mosaiken av land och vatten förorsakas av det subkambriska peneplanet (urbergsyta, *reds. anm.*), som flackt sluttande lutar sig ner i Östersjön. Geologen Nils Edelman förliknade berggrundens yta med ett slitet trägolv där de hårda partierna står upp, medan de mjuka skikten och de nedsänkta partierna (gravsänkorna) ligger på en lägre nivå. Landhöjningen gör att ytan stiger upp ur

havet. Holmarna växer i storlek och nya holmar bildas ur rev och undervattensgrynnor.

FÖR MÄNNISKAN innebar landhöjningen att strandbodnar och bryggor med några generationers mellanrum måste byggas om allteftersom stranden drog sig utåt havet. Samtidigt uppgrundades hamnarna och farlederna. I ett längre tidsperspektiv gjorde landhöjningen att bosättningar flyttades och omstrukturerades då avståndet till stranden hade ökat alltför mycket. Och i en spännvidd som omfattar de 10 000 år som gått sedan fastlandsisen släppte taget om jordskorpan,

Ett gravröse av järnålderskaraktär på södra udden av Bussö i Brunskär, Korpo.
Foto: Forststyrelsen/Tapani Tuovinen

En tomtning på Pattonskär i Österskär i Korpo. Foto: Forststyrelsen/Tapani Tuovinen

har skärgårdslandskapet förflyttat sig tiotals kilometer utåt havet. De är som de tidigaste stenåldersmänniskorna i sydvästra delen av landet tog i besittning cirka 6000 f.Kr., har idag omvandlats till skogsbackar långt i inlandet.

FÖR DAGENS forskning utgör landhöjning- en ett dateringsinstrument, som - i och med att de forna strandlinjernas ungefärliga höjder är kända - möjliggör en datering av de olika arkeologiska lämningarna. Hur exakt datering som kan uppnås, beror på vad man kan fastställa eller anta om lämningens avstånd till den forna stranden. Stenåldersboplatserna var strandanknutna, medan gravar inte låter sig direkt anknytas till stranden vid tiden för deras anläggning.

DE ÄLDSTA kända gravarna i skärgården härstammar från bronsåldern (1700–500 f. Kr.). De är gravrösen som skärgårdsborna uppförde för sina döda. Gravrösen ligger spridda längs stora delar av norra Östersjöns kuster, och de verkar vara ett kännetecken för en maritim och nordlig bebyggelse som bildar en motsats till sydkandinaviska agrarsamhällen. Intressant nog efterlevde skärgårdsborna i Åboland ännu under järnåldern (500 f.Kr.–1200 e.Kr.) den gamla traditionen

att uppföra gravrösen, medan det på fastlandet under århundradena pågick en utveckling, där olika typer av gravar och gravfält avlöste varandra. Den regionala utvecklingen av gravskicket avspeglar en utveckling av två olika ekonomiska anpassningsmönster: på fastlandet växte ett alltmer utpräglat jordbruk fram, medan de som bodde i skärgården höll fast vid utnyttjandet av skärgårdens resurser. Det ekonomiskt fundamentala i skärgården var den ekologiska och geografiska mångfalden, som möjliggjorde fiske och säljakt i kombination med jordbruk och boskapsskötsel, den överlevnadsstrategi som senare kom att kallas mångsyssleri. Hur långt järnålderns självhushållning var anpassad till skärgårdsmiljön är ännu okänt, men de mångtaliga noggrant utvalda gravplatserna avspeglar en detaljerad lokalkännedom, som måste ha grundat sig på ett framgångsrikt resursutnyttjande.

I OCH med den medeltida centralmaktens behov av skriftlig dokumentation började man producera urkunder inom kyrkan och förvaltningen. Genom skriftliga källor har forskare visat hur skärgårdens bebyggelse, demografi, näringar och kontaktfält växte fram, från medeltiden fram till 1700- och 1800-talens torpartid. Domstolsprotokoll

handlar till exempel om tvister om fiske mellan byar och båtlag, medan bouppteckningar avspeglar lokala näringar på familjenivå. Inom den medeltida och tidigmoderna skärgårdsbefolkningens tillvaro är det i synnerhet mångsyssleriet som lämnat efter sig identifierbara materiella spår, som är relevanta att utforska genom den arkeologiska metoden. I fiskarbondens årskalender ingick de olika arbetena inom ramen för fiske, sälångst, fågelfångst, äggtäkt, jordbruk, ängsbruk, boskapskötsel, handelsresor jämte övriga arbeten, förberedelser och transporter som avlöste varandra under året. Det är tydligt fisket som lämnat mest arkeologiska spår efter sig, framförallt i den yttre skärgården.

IDEN åboländska skärgården finns det i dagens läge drygt 300 kända platser med arkeologiska lämningar som med säkerhet eller med vissa reservationer har anknytning till fisket. Dateringarna varierar från 1300-talet fram till början av 1900-talet. Genom arkeologiska inventeringar och uppmätningar har man kunnat lokalisera fiskehamnar och notvarp, identifiera holmar där fiskare har övernattat, åldersbestämma en del lämningar med hjälp av strandförskjutningen och skapa

en översiktlig bild av fisket i utskärgården. De arkeologiska fynden skiljer sig delvis från var man enligt skriftliga källor fiskade.

EN ILLUSTRATIV grupp av arkeologiska lämningar med anknytning till fiske är tomtningarna, de enkla kojor där säsongsfiskare övernattade då de låg i fiske längre ut från hembyn. Fiskarna byggde stensocklar och antagligen med hjälp av sina åror, master, andra spiror och segel uppförde de tak över socklarna. Tomtningarna var i bruk under århundraden, ställvis ända tills båtmotorerna togs i bruk.

NYA STUDIER i Tammerforsområdet, rörande fredande av fornlämningar enligt fornminneslagen, har visat hur illa utsatta de arkeologiska lämningarna har blivit på grund av byggande och markexploatering. Detta understryker värdet och betydelsen av nationalparkerna, där de arkeologiska lämningarna är skyddade mot varje form av exploatering. De fem nationalparker, som har grundats för att skydda skärgårdsnaturen, är viktiga också för bevarandet av det arkeologiska kulturarvet, i synnerhet spåren av äldre bebyggelse, fiske och sjöfart.

ARTIKELFÖRFATTAREN

TAPANI TUOVINEN är docent i kustarkeologi vid Uleåborgs universitet. Han har bland annat sysslat med fältarkeologi i Åboland sedan 1983.

Annegatan 1 bst 13, FIN-20100 Åbo
+358 (0)400 436235
tapani.tuovinen@oulu.fi

© Leif Sjöström dödsbo

Den historiska bosättningen i skärgården

Text: Andreas Granberg

För bara några år sedan varslades det i Hufvudstadsbladet om hur en ny avfolkning hotade Åbolands skärgård. Enligt Houtskärs tidigare kommundirektör Bengt Backman hade det nämligen aldrig bott så lite folk i skärgården, hänvisande till befolkningsstatistik som för Sveriges del började föras så tidigt som 1749.

Just begreppet avfolkning är också något som ofta figurerar i historiska översiktsverk rörande bosättningen i kustområdet. Frågan berör ofta järnåldern. En avfolkning påstås ha skett kring 700-talet e.v.t. (efter vår

tideräkning, *reds. anm.*), så att stora delar av kusten legat öde under vikingatiden (800–1025 e.v.t.), åtminstone då det kommer till en fast bosättning. Detta har numera reviderats, vilket jag återkommer till senare i texten.

I ARTIKELN av Mikael Sjövall (7.8.2017) drog man ändå inte riktigt så långa paralleller som till vikingatiden, utan den avfolkning som åsyftades var den som drabbade skärgården på 1960-talet. Då förlorade några öar sin fasta bosättning efter att invånarna letat sig bort i jakt på arbete. Detta var i sig ingen ny företeelse, utan Houtskär hör också till de

orter i Finland varifrån flest personer valde att emigrera under 1800- och början av 1900-talet.

PRECIS SOM nu har livsvillkoren också tidigare påverkats av en mängd olika faktorer, vare sig det är modernare strukturomvandlingar eller ett sökande efter bättre fisk- och jaktmarker. Går vi ännu längre tillbaka i tiden än 1749 finns det däremot ingen lika utförlig befolkningsstatistik att stöda sig på, men många är ändå de som under årens gång försökt sig på mer eller mindre kvalificerade uppskattningar gällande både bosättningens ålder och den språkliga fördelningen i skärgården ända till hedenhös tid. Rentav Finlands reformator Mikael Agricola berörde frågan i inledningen till *Se Wsi Testamenti* från 1548.

De första skriftliga uppgifterna om en fast bosättning i Åboland härrör från 1300-talet. Kimito finns omnämnt 1325, Pargas 1329, Nagu 1395 och Korpo 1434. Att en bygd saknas i de skriftliga källorna behöver däremot inte betyda att den inte skulle ha existerat tidigare, men något Åboland i dagens

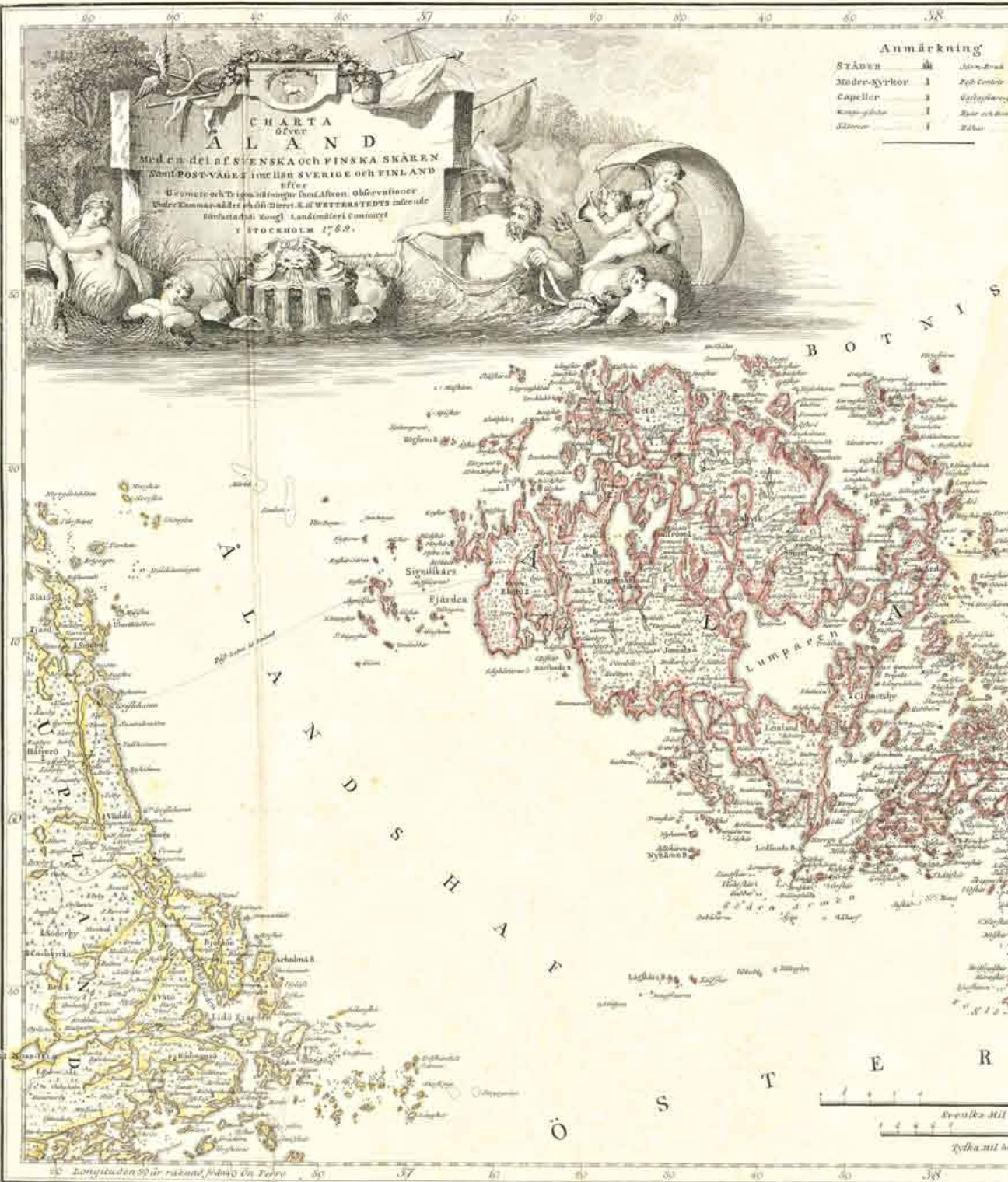
mening går det inte att tala om. Åbolands skärgård är en relativt ny benämning, som sedan 1910-talet använts för att benämna den svenska skärgårdsbygden. Tidigare har det bland annat talats om Finska skären, som första gången omnämns 1386.

DET ENDA som vi vet att med säkerhet har existerat är naturlandskapet, men här har landhöjning och annat bidragit till att även detta tagit sig nya former. Frågan om kustens bosättning är alltså inte enbart en fråga för historiker. Långt ifrån. Det här är ett ämne som intresserat såväl lekmän som representanter från en mängd olika vetenskaper.

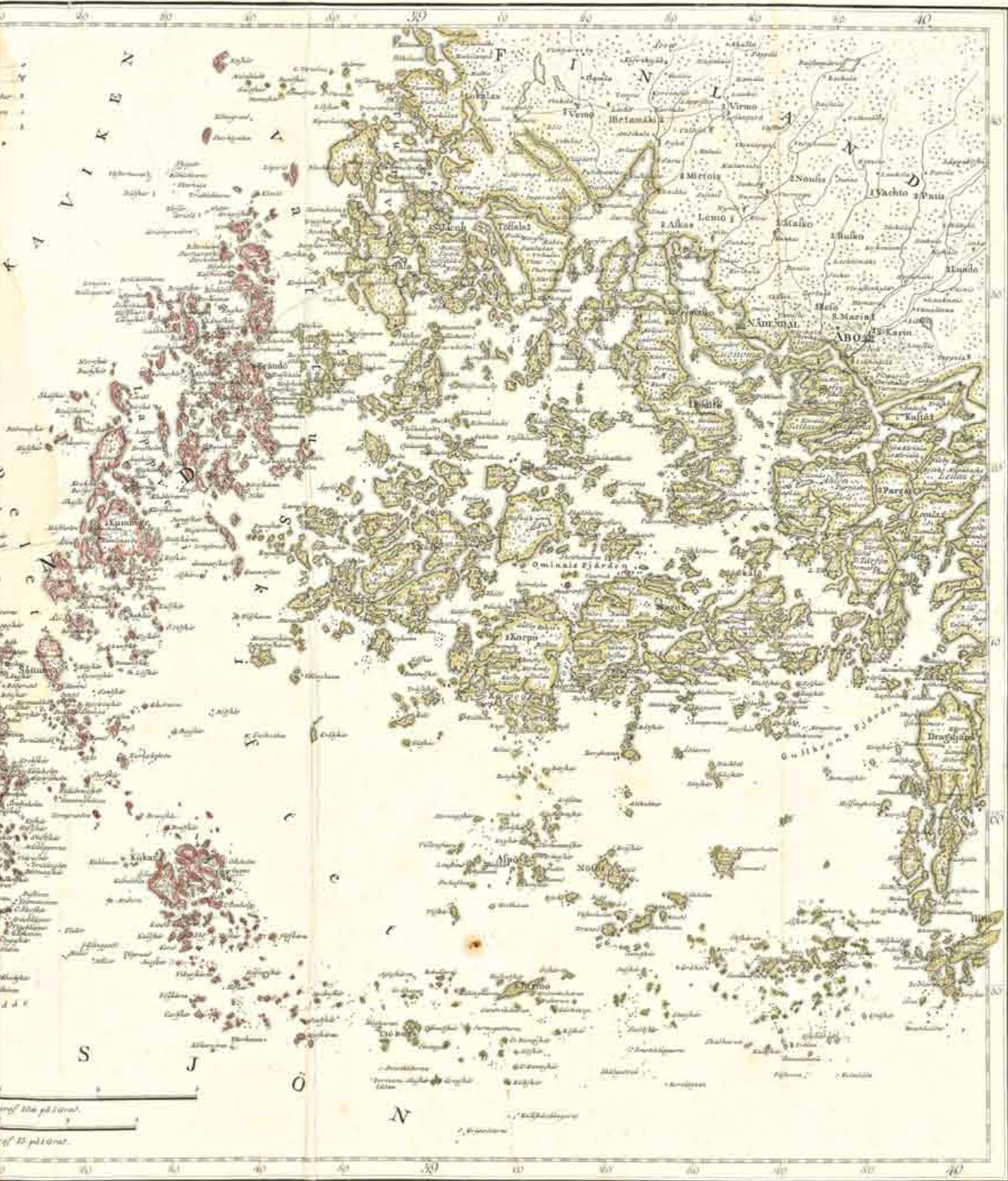
Det är särskilt frågan om ortnamnen och bosättningens ålder som har haft en tendens att återkomma med jämna mellanrum. På grund av en avsaknad av skriftliga källor har historikerna inte alltid haft mycket att bidra med, varför det är till arkeologerna, ortnamnsforskarna och på senare tid även naturvetenskaperna med deras pollenanalyser man fått ty sig till för att nå någon form av insyn i bosättningsfrågan.

© Leif Sjöström dödsbo

Karta från 1789 över Åland och en del av den svenska och finska skärgården.
 Kartan är från www.doria.fi, sök på "Charta ofver Åland med en del af Svenska och Finska skären"

30. 1. 2019

INTRESSET FÖR skärgårdens bosättning har ändå varit en svängig historia alltsedan en första kartläggning inleddes i och med 1666 års kungliga förordning. Då ålades församlingarnas kyrkoherdar att göra upp förteckningar över alla kända fornminnen inom deras område. Det var ändå inte mycket som hände på detta område förrän mot slutet av 1800-talet, då Volter Högman utförde en första inventering av dittills kända och okända fornminnen i Finska skären. Men det är först i och med 1970-talet som arkeologin nått ut till de breda folklagren, varpå allt fler pusselbitar börjat läggas på plats.

Sett till Finland som helhet är kusten trots detta fortsättningsvis underrepresenterad i det arkeologiska materialet. Det som har sagts kan därför i stort sett sammanfattas i tre punkter som vetenskapen länge ställde sig bakom:

1. Det har funnits en finsk fast bosättning i kusttrakten som kan spåras tillbaka till tiden före kristendomens ankomst till Finland.
2. Svenska nybyggare har anlänt till en öde skärgård under 1100-talet. Denna bosättning har mot slutet av medeltiden också fått fäste på fastlandet.
3. Samtidigt som denna västerifrån komna kolonisationsvåg har också folk österifrån letat sig ut till skärgården och mött dessa svenska nybyggare.

DEN HÄR teorin som vi ofta möter under namnet kolonisationsteorin lever till viss del fortfarande kvar. Trots att den lanserades vid 1900-talets början, en tid när frågan om svenskans och finskans ålder utgjorde något utav en prestigefråga bland vetenskaperna. Språket har spelat en stor roll i hur vi ser på förfluten tid, just på grund av att detta är viktigt för oss idag. Det är därför lätt hänt att

vi övertolkar språkets betydelse och tillskriver de första bosättarna identiteter som de nödvändigtvis inte själv skulle känna igen. Det går ändå inte att komma ifrån att den här teorin har haft ett stort genomslag och att övriga tolkningar har haft svårt att mäta sig med denna, något som rentav fick Tidskriften Skärgårds tidigare redaktör Håkan Eklund att ta till orda i en ledare från 2009 där han anklagade historikerna för att upprätthålla tidigare tolkningar.

AVFOLKNING SOM begrepp var ändå en gång i tiden ett resultat av såväl brist på fynd, som en oförmåga att ta i beaktande den ofta begränsade fältforskningen som bedrivits längs med kusten. Numera talar man inte längre om någon avfolkning i vare sig Egentliga Finland eller Nyland under järnåldern, men långt mellan gårdarna var det däremot med all sannolikhet.

Skärgården har både nu och tidigare i historien utgjort en kontaktyta för olika folk och kulturer, där de näringar som vi traditionellt förknippar med skärgården möjliggjort dess bosättning. Under årens gång har såväl emigration som andra företeelser åderlåtit kustbefolkningen, men trots detta har befolkningen klamrat sig fast vid sina kobbar och skär. Spår av bosättning finns från såväl sten- och bronsålder, men det är onödigt att liksom tidigare debattera huruvida denna varit säsongsbetonad eller av fast art. Eller huruvida de som idag bor i skärgården är av samma skrot och korn som de som först anlände dit i svunnen tid.

Foto: Aarón Blanco Tejedor

Läs mer:

Tarkiainen, Kari, Sveriges Österland, Från forntiden till Gustav Vasa , (Helsingfors 2008).

Zilliacus, Kurt (red.), Finska skären, Studier i åboländsk kulturhistoria utgivna av Konstsamfundet 1990, (Helsingfors 1990).

ARTIKELFÖRFATTAREN

ANDREAS GRANBERG är doktorand i nordisk historia vid Åbo Akademi. Han skriver på en doktorsavhandling där han analyserar kontinuitet- och diskontinuitetförespråkarnas argument i debatten om den järnålderstida bosättningen i Österbotten.

andgranb@abo.fi

Skärgårdshavets rekord i tvillingar

Text: Pia Prost

Elton (t.v.) och Elliot Palmroos är 8 år gamla och bor i Nagu. Foto: Petra Palmroos

Frekvensen av tvillingfödselar varierar mellan olika befolkningsgrupper. Enligt en artikel i tidskriften Nature, skriven 1998 av den finländska forskaren Lummaa med flera, har det högsta antalet tvillingfödselar bland kaukasiska populationer (dit bland annat europeerna hör) registrerats i den åländska och åboländska skärgården.

Tendensen för icke-identiska tvillingfödselar är delvis ärftlig, och de nödvändiga generna är vanliga i skärgården. Men under 1700- och 1800-talet var andelen tvillingfödselar i skärgården större än på något annat håll i Europa. Skillnaden till det finska fastlandet var väldigt stor, och här tror man att orsaken är fisket. Fisk har alltid varit en utmärkt källa till protein och omättat fett, tillgänglig även när skörden misslyckades. Så i skärgården hade man alltid tillgång till näringsrik mat, även när man på andra håll led av hunger.

Enligt Outi Ramstedt, som har mer än 20 års erfarenhet av barnrådgivning i Pargas, är det inte längre så vanligt med tvillingfödselar i skärgården. I alla fall inte så att det skulle skilja sig från andra områden - hon upplever snarast att det speciellt under de senaste tio åren fötts ganska få tvillingpar. Nuförtiden är det ju inte heller någon skillnad i tillgången på mat mellan olika områden, och flytt rörelserna under det senaste seklet har gjort att genpoolen blandats ut. Men en personlig reflektion är att speciellt äldre skärgårdsbor väldigt ofta vittnar om tvillingar i den närmaste familjen eller i bygemenskapen.

Efter ett upprop på tidskriftens Fb-sida fick vi in en hel del fina tvillingbilder från Åboland - ett dubbel tack för dem alla!

Li-Alice (t.v.) och Louise Gestranius.
Foto: Martin Gestranius

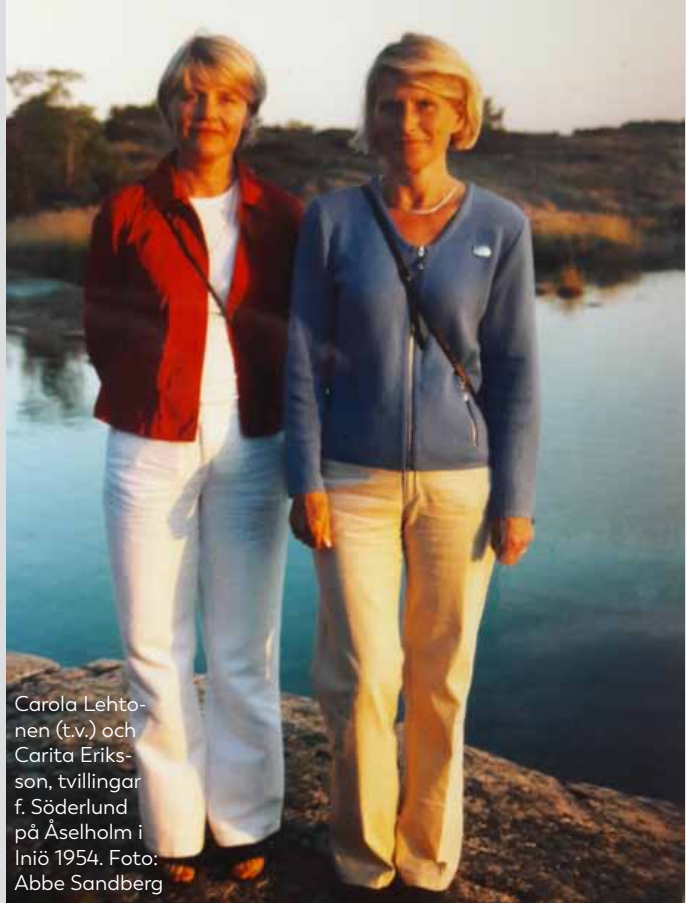

Vincent (t.v.) och Aron Aaltonen bor i Dalsbruk och är idag 10 år gamla.
Foto: Bettina Aaltonen

Josefin (t.v.) och Emmelin Isaksson fotade i Medelby, Houtskär, i slutet av 80-talet. Hunden hette "Trolle". Fotograf: Ragni Isaksson

Axel (t.v.) och Anton Mattsson sommaren 2002 i Pargas, när de var 2,5 år gamla. Foto: Kaj Mattsson

Carola Lehtonen (t.v.) och Carita Eriksson, tvillingar f. Söderlund på Åselholm i Iniö 1954. Foto: Abbe Sandberg

Linnea och Ronja Rekilä vid Pargas kyrka, sommaren 2018. Foto: Creatella Photography

Ruth och Anna Mattsson från Björkö, födda 26.11.1921. Fotografiet är från 1927, så här är flickorna sex år. © HLA (Houtskärs lokalhistoriska arkiv)

Minnen av ofärdstider i Korpo

Text: Marcus Lepola

Stora ofreden 1713-1721

Krig och ofärdssår har satt sina spår i Finland och inte minst i skärgården. Under det stora nordiska kriget utkämpades flera slag mellan Karl XII:s svenska karoliner och Rysslands landstyrkor under Tsar Peter den stores ledning. Krigslyckan nere på kontinenten vände för den svenska kungen i Poltava och år 1713 forcerade den ryska krigsmakten sin väg in i Finland. Sommaren 1714 spred sig konflikten även till skärgården, då den ryska galärflottan kom förbi den svenska örlogsflottans blockage vid Hangöudd och fann vägen till skärgården öppen. De följande sju åren av rysk ockupation kallas allmänt för den ”Stora ofreden”. Konflikten ledde till en massflykt av skärgårdsbor till Sverige. Vissa gårdar och byar förblev i långa tider folktomma även efter freden. Oroligheterna lämnade efter sig även andra synliga spår i skärgården. De mest kännpaka av dessa är ugnliknande stenrösen som allmänt kallas för ryssugnar.

Ryssugnar och den ryska galärflottan

En ryssugn är en kallmurad primitiv fältugn som är rest av gråsten. Ugnen består av en enkel eldkammare och storleken varierar något, men ofta är bredden cirka 1 meter, längden 1,5-2 meter och höjden 1 meter. Ryssugnar förekommer kring havsbanden. I Åboland förekommer ryssugnar på flera öar som angränsar till viktiga farleder. Ugnar förekommer ofta i klungor och stora grupperingar av ugnar återfinns på nordvästra Korpo och på Rimito Aaslaluotos södra öar. På Väärämaa har man hittat 62 ryssugnar. I Kimitotrakten har ryssugnar upptäckts på öarna norr om Högsåra fjärden och på Biskopsö, samt på angränsade öar. Det är tydligt att de är strategiskt utvalda platser som övervakar farleden mellan Hangö och Åbo.

Slaget vid Rilax 1714 mellan de svenska och ryska flottorna. Målning av Alexey Bogolyubov, Wikimedia.

Ugnarna användes av den ryska galärflottan för tillredning av mat. Manskaper i en enskild galär kunde uppgå till 300 man och besättningen övernattade iland då tillfälle gavs. Maten tillreddes på land och för det ändamålet behövdes ugnar som provisoriskt tillverkades av tillgängliga naturstenar. Ugnarna användes i huvudsak för bakning, men även för värme och för att torka kläder. Ugnarna eldades med ved tills stenarna var upphettade, varefter man skrapade ut glöden och lade in brödet. Den svenska flottan bakade inte bröd, utan i den militära kosten ingick det sura rågbrödet som höll sig länge utan att mögla. Den ryska vanan att baka bröd i fält var arbetsdrygt och den ryska galärflottan transporterade mängder av mjölmattor¹ ombord.

Inventering av Kuggvikens fornlämningar

Bebyggelsen kring Kuggviken och dess närområde i Korpo har rötter som sträcker sig ända till bronsåldern. Bland de arkeologiska fynden är spåren efter den ryska ockupationen mellan åren 1714-1721 de mest betydande. En undersökning av området genomfördes under hösten 2018 samt våren 2019 i Korpo hembygdsförenings regi, med medel från Sparbanksstiftelsen och Svenska kulturfonden. Utredningen resulterade i

överraskande många nya upptäckter som kan sammankopplas med den ryska ockupationstiden. Flera tiotals ryssugnar har sedan tidigare upptecknats på ön. På Vargklevsuddan har man dokumenterat 13 ryssugnar. På ön Snöbeln vid Korpoströms farled finns åtminstone 31 säkra ugnar. Under den genomförda utredningen upptäcktes ytterligare 8 ryssugnar i anknytning till tidigare kända fyndplatser samt sammanlagt 15 okända ryssugnar på Näset och vid Kuggvikens strand. Bland fynden finns även en tidigare okänd typ av ryssugn, en ugn med tre eldningskammare som finns i skogen på Näset.

Korpo 1714-1721

De arkeologiska spåren kring Kuggviken stöder den kunskap vi har om den ryska galärflottans närvaro i Korpo. I Korpo har de ryska galärerna bevakat farleden mot Åbo för eventuella svenska anfall. Orten har fungerat som mellanetapp för de räder den ryska galärflottan genomförde längs med den svenska kusten. I augusti 1721 befann sig den ryska galärflottan i Korpo i beredskap att anfälla Sverige för att påskynda den pågående fredsförhandlingen i Nystad. Antalet ryska trupper i Korpo sensommaren 1721 är inte känt, men rapporter om skador ger vid handen att det har rört sig om ett ansevärt

¹Fyrkantig mjölbal, hårt packad i säckvävmattor. 1 rysk mjölmatta=150–160 kg

Ryssugn inne i skogen på Nätstet. Marcus Lepola 2018.

antal, möjligtvis flera tusen. Skogen kring kyrkbyn lär då ha skövplats i sin helhet för tillverkning av hyddor och badstugor.

Det ryska kavalleriet red sönder åkrarna under stridsövningar och för varje rysk galär slogs en förtöjningspåle i sjöbotten i en halvmils sträcka längs med Kuggvikens södra strand. En stor del av dessa pålar lär fortfarande finnas kvar nedstuckna i sjöbotten. Därtill anlade ryssarna bryggor i de grunda strandvattnen. Stensättningar efter två bryggor har upptäckts i Nätsets nordvästra hörn i samband med undersökningen. Troligtvis anlades bryggorna för att underlätta transporten av förnödenheter mellan galärerna och landtrupperna i Korpo.

Ryska rapporter belyser de händelser som utspelade sig i Korpo under krigsåren. År 1721 i augusti avgick 16 galärer ifrån resten av flottan i Korpo med riktning mot Jungfruskär och Sottunga. Prins Ivan Shcherbatov åkte med ombord på galären "Storken".

Galärerna råkade ut för storm vid Jungfruskär där årorna bräcktes mot strandklipporna och galären Storken kastades mot en grynna och fick läckage. Inga skepp sjönk i ovädret och fartygen kunde fortsätta resan mot Sottunga där fartygen reparerades. Resten av flottan blev kvar i Korpo tills freden i Nystad slöts den 30.8.1721. Då åkte de ryska truppernas överbefälhavare, greve Apraxin, själv till Korpo ombord på galären Fiera för att meddela om freden och överse galärflottans uppbrott från Korpo.

Arkeologiska lämningar efter den Stora Ofreden i skärgården är spännande, eftersom man kan fastställa en exakt tidpunkt för när de har uppstått samt en historisk kontext till dem. Genom att utöka vår kännedom om det material som finns i ryska arkiv, kan vi skapa oss en tydligare bild om de händelseförlopp som ägde rum i skärgården under ofredsåren 1714-1721.

Ryssugnar i Åboland finns ofta längs med strategiskt viktiga farleder. Museiverket.

Läs mer

Museiverkets databas över fornlämningar i Finland: kartta.museoverkko.fi

Aminoff-Winberg, Johanna 2007. På flykt i eget land: internflyktingar i Sverige under stora nordiska kriget. Åbo akademis förlag.

Fagerlund, Lars Wilhelm 1878. Anteckningar om Korpo och Houtskärs socknar: sommarstudier. Finska litteratursällskapet

ARTIKELFÖRFATTAREN

MARCUS LEPOLA är skärgårdsetnolog och forskare vid Finlands sjöhistoriska museum.

marcus.lepola@nba.fi
0295 33 6500

En bild från Hammarland, Åland, där man letar efter ejderbon. Ormar påstods gilla att ligga i gamla bon, därav pinnarna. Foto: John Moliis 1930. Kulturvetenskapliga arkivet Cultura vid Åbo Akademi

Kustbornas materiella arv under 200 år

Text: Niklas Huldén

Avhandlingen *Kustbor och det materiella arvet. Upptecknad egendom som indikator för kulturell anpassning i sydvästra Finlands skärgård 1700–1900* undersöker kulturell anpassning bland kust- och skärgårdsbor i sydvästra Finlands och Ålands skärgård.

Olika skärgårdsområden jämförs med varandra för att identifiera regionala skillnader och tidsmässiga förändringar under två århundraden. Undersökningen baseras på 315 bouppteckningar innehållande ca 100 000 ägodelar.

SYFTET MED avhandlingen var tudelat. Dels försöker jag komma fram till om bouppteckningarna lämpar sig som källmaterial till en undersökning kring olika näringar och vilken metod som då lämpligast kan användas. Samtidigt är jag naturligtvis intresserad av vilken bild bouppteckningarnas innehåll ger gällande näringar och resursutnyttjande i ett arealmässigt begränsat, men miljömässigt

mycket skiftande område. Speciellt koncentrerar sig undersökningen på upptecknad egendom med koppling till jordbruk, boskapsskötsel, fiske och jakt. Även sjöfart och hantverksredskap behandlas kort.

UNDERSÖKNINGSOMRÅDET STRÄCKER sig från fastlandet i Virmo (Mynämäki, ca 20 km norr om Åbo) ut till Kökar, ytterst i den åländska skärgården. Området omfattar därför alla de miljötyper eller naturgeografiska områden som i forskningen under 1900-talet ofta benämns ”skärgårdens längszoner”, vilka beskrivits av Stig Jaatinen 1961. Från havet sett består de av ytterskärgård, mellanskärgård och innerskärgård. Man kan här tillägga att de som termer har gammal förankring bland befolkningen i området. Jag har lagt till ytterligare en kustzon för området innanför den omedelbara havsstranden.

HUVUDMATERIALET FÖR undersökningen utgörs av bouppteckningar som under namnet arvsföret förekom även före de blev obligatoriska i 1734-års lag. Det är alltså

fråga om en förteckning över en avlidens hela egendom som skulle göras upp inom tre månader efter döden. I praktiken gjordes bouppteckningar också efter personer som blev satta under förmyndare vid exempelvis konkurs.

De tidigaste bouppteckningarna bland allmogen är ganska kortfattade, för att under 1700-talets lopp bli allt mer noggranna. Antalet bouppteckningar under hela 1700-talet är ganska ojämnt, med luckor i materialet till exempel under ofärdstider. Vissa socknar är tidvis mer eller mindre orepresenterade. På 1800-talet finns bouppteckningar i de flesta socknar i ganska stort antal, men till exempel i Tövsala, Gustavs och Iniö har mycket av materialet gått förlorat i bränder. Under 1800-talet blir det vanligare att även fattigare personer får sin egendom upptecknad, medan det på 1700-talet oftast krävdes att man var gift husbonde/husmor och hade barn. På 1900-talet blev uppteckningarna igen ganska summariska.

EFTER EN gallring av materialet, där jag försökte nå fram till ett så stort antal jämför-

bara hushåll som möjligt, återstod 151 "aktiva bondehushåll". Det vill säga bondehushåll där den person som avlidit ännu var i någorlunda aktiv ålder och inte tagit sytning, eller var för ung för att ha övertagit gården. Det är den här gruppen som utgör huvudmålet för min analys, medan andra sociala grupper som ståndspersoner, torpare, bönder på sytning och så vidare närmast beskrivs genom exempel.

Uppgifterna i bouppteckningarna har jag ställt upp så att uppteckningar från 1700-talet jämförs med uppteckningar från 1800-talet i de fyra olika skärgårdszonerna.

DEN EGENDOM som har anknytning till de olika näringarna uppvisar klara skillnader mellan olika skärgårdsområden. Man får ändå minnas att de enheter som jag här studerat är svåra att jämföra med varandra så att säga "över näringsgränserna". De enheter som kvantifierats gällande fiskeredskap kan inte direkt jämföras med de enheter som kvantifierats för jordbruksredskap enligt modellen "så här mycket har man satsat på fiske och så här lite på jordbruk". Jordbrukets "kapital"

En bild från Wattkast, Korpo, från år 1920. Finska Hushållningssällskapets deposition (okänd fotograf, Repro Carl Granlund). Kulturvetenskapliga arkivet Cultura vid Åbo Akademi

Knivskär, Nagu, år 1965. Foto: Gunnar Åberg. Kulturvetenskapliga arkivet Cultura vid Åbo Akademi

ligger mest i själva jorden, medan fiskets ”kapital” i högre grad ligger i redskapen. Jordinnehavet uppges sällan i bouppteckningarna i det här området.

DÄREMOT KAN man jämföra antalet och olika typer av jordbruksredskap i olika områden för att se om några substantiella skillnader finns. Förändringar i tid är något svårare att på ett säkert sätt belägga i bouppteckningarna. En ökning av antalet ägodelar kan klart påvisas, men i hur hög grad denna är beroende på en förändrad praxis vid själva bouppteckningsförfarandet eller ett ökat välstånd är svårare att bestämma. Jag lutar mot att ett ökat statligt inflytande med mer noggranna bestämmelser gällande till exempel fisket gjort att föremål som förbisågs fram till mitten av 1700-talet började tas med i bouppteckningarna. Skillnader i själva förfarandet har förstås också spelat in. Under början av 1700-talet var det vanligt att boet uppgavs ur minnet hos upptecknaren, vilket förstås ledde till att en stor del av egendomen aldrig skrevs ned.

Vi ser tydliga skillnader mellan ytterskärsgård och kustområden. Av de fyra skärsgårdszoner jag använt som jämförelseområden verkar ytterskärsgården naturligt nog visa den mest extrema anpassningen till en maritim miljö.

Jämförelsen mellan olika tidsperioder är svårare, eftersom vi har att göra med föränd-

rade tillvägagångssätt och kutymer vid tillkomsten av uppteckningarna. Det här berättar å sin sida om samhällsliga förändringar som inte är resultat av miljömässiga faktorer, utan sker på ett makroplan i samhället. Här följer några korta sammandrag över de näringsmässiga skillnaderna man kan iakta i bouppteckningarnas föremålsbestånd.

Jordbruk

Inte oväntat ser man en starkare koncentration på jordbruk i kust och innerskärsgård jämfört med mellan- och ytterskärsgård. Det här mönstret blir ännu mer framträdande på 1800-talet. Det kan bero på en jordbruksvänlig statlig politik och ett tidigare övertagande av nya metoder och tekniker som accentuerades i en mer jordbruksvänlig miljö. I ytterskärsgården var det närmast potatis som var den huvudsakliga grödan. I slutet av 1800-talet började man också med höodling med tillhörande gödsling.

Boskapsskötsel

Nötkreatur, får, getter och hästar hölls i hela området på 1700-talet, men i mindre antal ju längre ut i skärsgården man kom. Djuren var nödvändiga för gödslingen. Getter blev mer ovanliga i den inre skärsgården in på 1800-talet, och till sist hölls de närmast i ytterskärsgården för mjölkhushållning i fiskelägen under sommarhalvåret. Dragoxar

förekom in på 1900-talet i kustområdet, vilket hörde ihop med det ”gamla” jordbruket i sydvästra Finland. Höns och annat fjäderfå förekom mer sporadiskt i hela området. Vanligast var de i präst- och herrgårdar.

Fiske

Fisket hade stor betydelse i hela undersökningsområdet, men under 1800-talet sker förändringar. Strömmingsfiske med vinter- och sommarnotar var vanligt under 1700-talet, men tycks under 1800-talet bli mindre vanligt i ytterskärgården där skötfisket tydligt syns i bouppteckningarnas uppgifter. Under 1800-talet ser man här ett utökat antal hushåll där fisket utgör den huvudsakliga näringen. Nya metoder som krokskötfiske och drivgarnsfiske märks också i materialet. Marknaden var också gynnsam med möjlighet till export till större städer (Sankt Petersburg, Stockholm och Tallinn). Vissa fiskeredskap (ryssjor och mjärdar) dyker enigmatiskt upp i bouppteckningarna först på 1800-talet, trots att de borde ha funnits redan tidigare, antagligen på grund av ändrade uppteckningsförfaranden. Båtar för fiske är klart flera och av mer skiftande karaktär ju längre ut i skärgården man kommer.

Jakt och insamling

Tecken på jakt och insamling syns bäst i bouppteckningsmaterialet från ytterskärgården. Främst är det fråga om skjutvapen som användes vid jakt på säl och sjöfågel. Säl nät förekommer i mellan- och ytterskärgården. Enstaka har-nät förekommer också i mellan-skärgården. Redskap av mindre värde som användes vid insamling av dun, ägg och sjöfågelungar, till exempel äggslev och gris-selkrok, hittas däremot inte i bouppteckningarna. Däremot finns sängkläder med dunfyllning. Mot slutet av 1800-talet är bössornas antal ofta ganska stort och pekar på ett större antal hushåll där man lever ett rent ”skärkarlsliv”.

Andra näringar

Sjöfart och handel syns egentligen direkt först när man ser på de större fartyg och båtar som användes i de näringarna. Skutor finns redan på 1700-talet och från mitten av 1800-talet ser man också fartygsandelar i bouppteckningar efter medlemmar i alla sociala skikt. Benämningen skuta tycks försvinna i bouppteckningarna efter ca 1830 då den efterträds av jakter och galeaser. All annan hemslojd tycks vara mer eller mindre gängse i samtliga skärgårdzoner.

ARTIKELFÖRFATTAREN

NIKLAS HULDÉN, född 1960, är FD i Nordisk etnologi. Arkivmanuens vid Kulturvetenskapliga arkivet Cultura vid Åbo Akademi.

nhulden@abo.fi

Avhandlingen finns som pdf-version på adressen:
www.doria.fi/handle/10024/155009?locale=sv

Skärgårdshavets nationalpark - också kossornas parad

Text: Nina Söderlund

Röjningstalko på Jungfruskär. Foto: Trygve Löfroth

För oss som bor i den sydvästra skärgården är det så självklart att det finns en nationalpark här, att vi alltför ofta glömmer att nämna den. I dag, när turismen ökar starkt, är denna status viktig för många besökare. Särskilt många utländska turister "bongar" gärna naturskyddsområden. Tyvärr har också andra valt att försöka glömma nationalparkerna i landet: under den sittande regeringens tid har resurserna skurits ner märkbart. Skäl att notera nu när riksdagsvalet står för dörren.

Då detta nummer har extra många nordiska läsare vill vi förstas lyfta fram Skärgårdshavets nationalpark. Den är en verklig pärla och på många sätt annorlunda än Finlands alla andra nationalparker.

VERKSAMHETEN INLEDDES i och med grundandet år 1983. Såväl naturskydd som stöd för den yttre skärgårdens bofasta befolkning var en viktig ledstjärna redan i inledningsskedet. Enligt lagen om nationalparken skulle dess syfte bland annat vara "att skydda Skärgårdshavets natur och kultur, för att trygga med dem förknippade traditionella sätt att utnyttja naturen, för att bevara en levande skärgård.....".

Parken består idag av totalt 40 öar, varav sju är privatägda naturskyddsområden (380 hektar, varav 68 hektar är privatägd mark).

I FINLAND är det Forststyrelsen som har lagstadgad skyldighet att skydda kulturen i Skärgårdshavets nationalpark. I egenskap av myndighet är Forststyrelsen skyldig att beakta de riksomfattande målen för områdesanvändningen, också när man värnar om kulturmiljöer.

JAG BESLÖT ringa upp en av dem som har den absolut längsta erfarenheten av nationalparken, specialplaneraren inom naturtjänster Trygve Löfroth. Han berättar att ungefär 80 procent av arbetet i parken handlar om naturvårdsarbete, och att parkens båt är i ständig användning under hela den isfria tiden. I andra nationalparker är det underhåll av besökspunkter som upptar största delen av arbetstiden.

Sedan länge tillbaka har frivilliga deltagit i skötseln av parken. Sommartid ordnas olika slags läger för både studerande och föreningsaktiva, där man röjer sly och öppnar igenvuxna landskap på öarna. Arbetet fortsätter. Och fortsätter.

UNDER DE senaste åren har djurägarnas roll ökat märkbart och det specialmiljöstöd för lantbruk som beviljas är synnerligen viktigt. I dag har parken avtal med 12 gårdar som transporterar kossor och får till många öar. Om man annars inte tänker på att nationalparken finns helt intill, blir man påmind om det på våren när blygt bligande kalvar med

Trygve Löfroth berättar om Konungskär för skolelever. Foto: Pia Prost

sina mödrar åker förbi på vägen i kärror eller häckar. Det är en väldigt trevlig syn och det är skönt att veta att de har en härlig sommar framför sig på en ö i världens vackraste skärgård! Många stränder skulle ha växt igen för länge sedan utan dessa betesdjur, så vi hoppas verkligen att nästa EU-programperiod inte innebär nedskärningar i miljöstöden. En farhåga som nämnts i och med att Brexit förorsakar så många oklarheter.

MEN DET finns också en del svårigheter med att involvera så många olika aktörer i landskapsvården. Det kräver mycket koordinering, en ständigt krympande finansiering kräver hela tiden nytänkande och förändringar, finansieringsbasen är inte långsiktig. Hela tiden måste man balansera mellan naturskyddsaspekten och lönsamhetsaspekten.

FRAMTIDEN FÖR vårdbiotopernas växter och djur kan tryggas bara genom att lantbru-

ket ges möjlighet att i större omfattning sköta ängar och betesmarker. I väntan på att detta ska ske - till exempel genom att i högre grad rikta in lantbrukets miljöstöd på biotopvård - är det arbete som bland annat miljöorganisationerna gör för att rädda de återstående vårdbiotoperna mycket viktiga. Med hjälp av frivillig arbetskraft har många värdefulla ängs- och hagmarker kunnat restaureras så, att krävande ängsväxter, fjärilar och andra insekter fått en chans att fortleva i vår natur.

DET FÅR ändå inte bli så att vi måste förlita oss på att frivilliga skall sköta vårt landskap. Våra nationalparker måste få en stabil grundfinansiering som kan garantera att landskapet kan skötas också i situationer då de frivilliga av olika orsaker inte ställer upp.

ARTIKELFÖRFATTAREN

NINA SÖDERLUND är ordförande för Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi. Bor i hemtorpet på Ramsö i norra Nagu. Medlem i Skärgårdsdelegationen SANK.

+358-50-527 8180
nina.soderlund@abo.fi

Innamo i snöskrud. Foto: Magdalena Ek

Magdalenas och Mats kor vårdar biosfärområdets kulturlandskap

Text: Pia Prost

Hvits gård ligger endast ett par kilometer från Kyrkbacken i Nagu. Ändå är det ett litet äventyr att ta sig dit. Isen ligger vackert blänkande - det skulle vara ett sant nöje att se på den, om det inte var så att den täckte just landsvägen. Det har regnat ihållande i ett dygn. Men snödrivorna

ligger ännu höga, efter en ovanligt snörik januari.

JAG VET att jag kommit rätt, när jag ser korna som nyfiket tittar på mig från den öppna ladugården. Utanför boningshuset är Mats Eriksson ute och sandar, medan hunden Roxie håller honom sällskap. Roxie är glad och sällskaplig, men synnerligen skeptisk till

Mats Eriksson och Magdalena Ek. Foto: Pia Prost

de 35 korna som hör till gården. När de är i närheten väcks instinkten att skydda husse och matte Magdalena Ek från de 600 kilo tunga bjässarna av rasen Aberdeen Angus, trots att hon sett dem varje dag under sitt 8-åriga liv.

HVITSÄR Magdalenas släktgård, sedan fem-sex generationer tillbaka. Hennes man Mats är skriven på Innamo, en ö norr om Storlandet i Nagu, där han också växte upp. Idag brukar de både Magdalenas gård och Mats gård Gaudis. Eftersom betet på Hvits gård inte räcker till för alla kor, är det helt nödvändigt att paret sommartid kan föra ut korna på bete på olika holmar i skärgården.

Både Nagu fastland och Innamo är sedan 2011 införlivade i Skärgårdshavets biosfärområde. Redan 1994 utsågs Åbolands skärgård till ett biosfärområde av UNESCO, på grund av områdets unika kultur- och natur-

värden. Ett av de tyngst vägande skälen var kulturlandskapet. Än idag är skärgården ett av de allra artrikaste områdena i Finland.

KULTUREN I skärgården har alltid präglats av havet och öarna. Landskapet har påverkats av att man i århundraden låtit boskapsdjuren beta på öarna, vilket har gjort att de hållits fria från tätare växtlighet. Efter krigstiden genomgick skärgårdens befolkningsantal och näringsliv stora förändringar. I samma takt som befolkningen och markanvändningen minskade, minskade även naturens mångfald.

På 1970-talet sökte man efter lösningar för att bevara den rika naturen i skärgården. Som en följd grundades Skärgårdshavets nationalpark år 1983. Orkidén Adam och Eva fick stå som symbol för värden av skärgårdens ängar, då man genom aktivt röjande lyckades rädda en av skärgårdens sista populationer som hittades på ön Jungfruskär.

Foto: Magdalena Ek

Men att bevara skärgårdens natur- och kulturvärden handlar förstås om mycket mer än om att rädda en växtpopulation. En rik och mångsidig natur är en förutsättning för ett välmående samhälle.

MAGDALENA EK och Mats Eriksson hör till dem som ser till att alla vi som rör oss i skärgården får njuta av ett levande kulturlandskap. Magdalena är utbildad till skogsbruksingenjör och hade inte alls tänkt bli bonde. Men när hon blev klar med studierna 1992, mitt under värsta ekonomiska kris, fick ingen av de 14 utexaminerade jobb.

– Min pappa ville gå i pension, så jag tänkte att jag gör det här i fem år, berättar Magdalena. Nu är det redan 25 år sen jag tog över gården!

Mats och Magdalena födde egentligen upp grisar, men 2012 gick lönsamheten i botten.

– Jag var rädd för att börja med kor, trots att grisfarmingningen gick sämre och sämre. Men när jag fick ta av barnbidragen som vi sparar för barnens skolning för att få mat till grisarna, insåg jag att nu får det räcka, säger Magdalena.

År 2010 fick de tre kor från en annan bonde, som måste göra sig av med dem eftersom de inte trivdes instängda. De var ilska och hade horn.

– Själv är jag van med kor med horn från barndomen, så jag tänkte att de tre korna vi fick blir bra för Magdalena att öva sig på, skrattar Mats.

– Jag märkte snabbt att de var lika rädda för mig som jag var för dem, konstaterar Magdalena. Så det gick bra. Och korna lärde sig snart att kommunicera med oss.

IDAG HAR alltså gården 35 kor. Magdalena berättar att det behövs en hektar per ko för

att det ska finnas tillräckligt med bete. Det måste alltså vara sån mark som ger mat: skog går också an, bara där finns nåt att äta, men berg och klippor duger naturligtvis inte. Kor äter inte al eller björk, men gärna asp, lönn och rönn. Och vass. Innamo, Högsar, Kaiplot, Kuddholm utanför Sjalö, Kråkholm, Paukut och Styrholm är de öar där korna betar under sommaren. Dessutom finns flera betesområden nära gården som är tillgängliga med bil.

– Vid valet av betesmarker har vi utgått från de holmar som våra föräldrar redan tidigare använt som sommarbete för sina mjölkkor och ungdjur. Då vi började var endel av betena ännu rätt öppna, medan andra var kraftigt igenvuxna av sly.

TORKAN UNDER den gångna sommaren var utmanande för alla med betesdjur. Korna sätts ut på åkerbeten som redan skördats, för att de ska äta av återväxten. Men denna sommar kom det aldrig någon återväxt. Så korna fick flyttas mycket oftare än vanligt, och Magdalena fällde lövträd för korna för att få maten att räcka till.

– Alla grannbönder har hjälpt oss att få ihop tillräckligt med skördar, säger Mats tacksamt. I år slutade vi bala i oktober, när vi vanligtvis är klara i juli. Bland annat balade vi dåliga sädåkrar och andra grönområden och skyddszoner, som inte ger så mycket, men tack vare dem behövde vi inte skicka några djur till slakt. De flesta större gårdar var nog tvungna att göra sig av med djur.

Magdalena och Mats konstaterar att korna själva klarade hettan bra, de sökte sig inte ens till skugga. Men det som också blev ett problem, var det långvariga låga vattenståndet. De ställen där korna vanligen kom åt att dricka sjövattnet var torrlagda, och de klarade inte av att gå på det sankt sjöbottnet. Så dricksvattnet fick pumpas upp i badkar, något paret aldrig varit tvungna att göra tidigare.

KORNA FÖRS ut med en transportpräm som staten betalar för. Alla samsas om samma präm, som skulle kosta 300 euro i timmen om man var tvungen att hyra den själv.

– För oss är EU-stöden helt avgörande för att vi ska kunna föra ut våra kor på bete, säger Magdalena, vilket ju är väldigt viktigt för att hålla biotoperna och betesmarkerna levande längre ut i skärgården.

– Så visst har skärgården gynnats av de olika stödsystemen, konstaterar Mats.

Gården är alltför liten för att få räntestöds-lån eller stöd från staten för en större ladu-gård - det krävs minst 70 kor för det. Vilket det inte finns areal för heller, skördarna blir automatiskt lite mindre eftersom odlingen är ekologisk. Men djuren är inte ekologiska.

– Det vågar vi inte, om vi skulle bli tvung-na att köpa in foder åt dem. Jag gick faktiskt kursen för ekologisk djurproduktion förra vintern, men som tur gick vi inte in för det då – var skulle vi då ha fått mat till korna under förra sommarens torka?

BETESÖARNA KUDDHOLM och Styrholm hör till Nationalparken. Men parets kor betar inte på öar som anses vara extra värdefulla områden, såsom Jungfruskär, där finns det stränga skötselkrav. Planering och kostnader går via NTM-centralen. Mycket av arbetet går ut på stängseljobb, och så växer det träd överallt som måste avverkas. Speciellt alen är mycket aggressiv.

– Vi har också mycket stöd och hjälp av stugägarna på öarna, säger Mats. Många är tacksamma för att korna betar ner gräset, eftersom de upplever att mängden fästingar minskar.

TRADITIONELL DJURHÅLLNING i skär-gården har både ekologiska och kulturella fördelar. I nära samarbete med Nationalpar-ken har biosfärområdet lyft fram de ekologis-ka och ekonomiska aspekterna av landskaps-vård och uppmuntrat bönderna att mark-nadsföra sina produkter som naturbeteskött. Biosfärområdet har också befrämjat samar-be-tet mellan markägare och djurhållare för att hitta mera betesdjur för naturområden som är i behov av landskapsvård. För några år

sedan satsade man stort på fårnäringen, som lämpar sig väl för det splittrade ö-landskapet.

MAGDALENA KOM i kontakt med biosfärområdet via Mathantverk. Hon var med på åbolänningarnas första resa till svenska Eldrimner och är en av den första kullen finländska mathantverkare, som utexaminerades 2013. Mathantverk innebär en varsam förädling av i huvudsak lokala råvaror, i liten skala och ofta knuten till gården.

Magdalena radar fram olika korvar, äppelmust, sylter, örtsalt och honung. Hon försöker göra sådana produkter som man inte nödvändigtvis hittar i butiken. Rabarber finns i trädgården och aronia får hon av en släkting. Vanligtvis brukar hon göra blåbärs-glögg till jul, men i år var hösten för bråd för att hinna plocka blåbär också.

Väldigt lite av gårdens kött förädlas, det mesta säljs som paket efter slakt. Största delen av kunderna är "grannarna", det vill säga de som ser djuren beta på sommaren och som kan se att de mår bra.

– Vår direktförsäljningsbod fungerar väldigt bra sommartid. Den är helt självgående, med frys och kyl. Vi behöver egentligen inte göra någon reklam, för ordet sprids långsamt via bekantas bekanta. Men man hittar Hvits gård på Facebook, där vi brukar informerar om vad som finns till salu.

HONUNGEN ÄR Mats hobby.

– Förr odlade vi mycket säd, eftersom vi behövde det för grisarna. Men när vi svängde om till kor och började så gräs, behövde vi klöver och andra blommor på åkrarna. Bina har inte så stor inverkan på klöver, jag tror man ser större skillnad om man odlar rybs. Men efter att vi bytte till vall och blev ekologiska, har vi fått mycket mer fåglar och fjärilsarter som vi aldrig sett för.

ARTIKELFÖRFATTAREN

PIA PROST jobbar som koordinator på Skärgårdshavets biosfärområde och som redaktör för Tidskriften Skärgård. På vintrarna finns bopålar i Pargas, medan somrarna tillbringas vid Andra sjön utanför Nykarleby.

050-338 1710
prost.pia@gmail.com

Skärgården i full blom

Text och foto: Cecilia Lundberg och Olof Rönnberg

Följ med på en botanisk exkursion i skärgården! Men att välja ut en handfull typer är inte så lätt, för många av skärgårdens växter påträffas också i andra miljöer. Ibland präglar växtmiljön utseendet och det kan vara svårt att hitta rätt bland Florans normtyper.

Vegetation enligt årstid är inte heller det enklaste. Efter en kylig vår med lite modiga vårblommor på soliga och frodiga ställen: vitsippor i skogsgläntor och kabbelekan som lyser gul i våta kärrmarker, brukar vanligen växtligheten explodera en bit in i juni. Under de intensiva sommarmånaderna blommar allt, så mycket de orkar. Eller så är blomningen kort, ifall hettan gör sitt. Redan i augusti är det mesta utblommat och fågel-

spillningens färg vittnar om mogna blåbär, odon och kråkbär.

En bit in på hösten lyser Bottenvikens guld – havtornen – upp strandlinjerna och mer eller mindre präktiga fröställningar står kvar som monument över sommaren som gått. Rishedarna lyser röda av ljung. Så småningom stillnar naturen inför vintern. Höststormarna och regnen sopar klipporna rena och under vattenytan gör isen några månader senare samma sak.

Denna miniatyrodysse rör sig därför främst i en glittrande sommarskärgård. Vi har hållit oss uppe på land och inte doppat cyklopen under vattenytan. Detta handlar därför om kärleväxter. Vi rör oss i olika

biotoper och har medvetet hoppat över de mest vanliga arterna.

En föränderlig miljö

Skärgården i Östersjön är väl den miljö som mer än någon annan bär spår efter istiden. Mjuka slipade hällar med eller utan inslag av isräfflor. Löst stenmaterial som samlades i isfronterna blev dagens stenstränder. För att inte tala om Bottenvikens steniga moränstränder. Finkorniga sandstränder finns utspridda lite här och var.

Och så har vi landhöjningen. Att landet stiger med 4-10 mm per år längs med våra kuster, har en stor inverkan på vegetationen. En blöt strandäng kan under ett människoliv bli torrlagd och växtligheten förändras till fastlandstyp.

Som alltid har ju människan också gjort sitt. Men för en gångs skull uppfattar vi det som något positivt som vi gärna skulle bevara. Vi ser med vemod att gamla kulturarter försvinner då slätterarbetet upphört och djuren inte längre betar på strandängarna.

Skärgårdens mosaik

Vilka växter som trivs var, bestäms även av områdets berggrund. Urberget som består av granit och gnejs är svårvittrade. Men ställvis kan marken vara kalkrik i Östersjöns kusttrakter, vilket är ett gynnsamt tillskott för växterna.

Klimatet styrs av närheten till havet. Vårarna är svala då vattnet är kallt, men höstarna är milda då havet lagrar sommarens värme. Vanligtvis samlas regnmolnen in över fastlandet och sommartid är det vanligt med torra på utskärsholmarna.

Miljön väljer växligheten. Vilken är jordmånen, hur exponerad är stranden för vågor och vind, tål växten saltstänk och högvatten?

Skärgårdsmiljön är en mosaik uppbyggd av land och hav. Grovt sett dominerar landmassorna närmare kusten och ju längre ut du kommer, desto mer hav blir det i förhållande till land. Men i verkligheten är det inte riktigt så enkelt, stora vidsträckta fjärdar och ögrupper skapar en zonerings av inner-, mellan- och ytterskärgård i miniatyr. Rent botaniskt kan man se en zonerings från fastlandet ut mot öppet hav med barrskog, lövskog och kalkkär.

Klippstranden

Klippstranden är karg. Större växter påträffas förankrade i klippskrevor och springor. Minns att det inte var lätt för Muminmaman att odla rosor på fyrön i Pappan och havet! Men förutom gul fetknopp och gräslök, så håll utkik efter kustbaldersbrå, strandglim och kärleksört.

FETKNOPP gul (*Sedum acre*) och vit (*S. album*)

Lågväxande och torkhärdig. Bildar täta mattor. Den vita arten har rödtonade blad och vita blommor. Juni-augusti.

GRÄSLÖK (*Allium schoenoprasum*)

Rund och bladlös stjälk. Rödlila blommor. Juni-juli.

KUSTBALDERSBRÅ (*Tripleurospermum maritimum*)

Grenad stjälk, smala och korta blad. Blomkorgar med gula stora mittblommor och vita kantblommor. Vanligen stark doft. Baldersbrå är ett gammalt namn som betyder asen Balders ögonbryn, syftande på de vita kantblommorna. Juli-september.

STRANDGLIM (*Silene uniflora*)

Lågväxt, vanligen med liggande stjälkar. Vita blommor och uppblåst blomfoder. Juni-augusti.

KÄRLEKSÖRT (*Hylotelephium telephium*)

Köttiga, platta blad och gulgröna blommor. I skärgården finns även röda varianter. Växten har en historia som spåväxt, därav namnet. Juli-september.

Fetknopp

Gräslök

Strandglim

Kärleksört

Stenstranden

Stenstrandens karaktär och växtlighet är varierande. Det kan vara en exponerad klapperstensstrand där jorden spolats bort och stenarna nöts runda och släta mot varandra. Eller en skyddad blockstrand med mycket sand och lera som bra grogrund för rötter. Strandastern kan till och med växa ute i vattnet, lite högre upp hittar du kustarun, havssälting och strandkvanne. Strandvänderot brukar kattägarna känna till. Havtorn är en riktig typart längs med Bottenvikens kuster. Strandkålen är kännspek, men inte så vanlig.

Uppspolad tång och andra alg- och växtrester bildar näringsrika driftvallar. I och kring dem frodas växter som brännässla, olika mållor och mjölkört, det vill säga typiska ogräsarter.

STRANDASTER (*Tripolium vulgare*)

Grenad stjälk och smala blad. Blomkorgar med gula mittblommor och blålila kantblommor. Juli-oktober.

KUSTARUN (*Centaurium littorale*)

En basal bladrossett och parvisa stjälkblad. Små rosa-röda femtaliga blommor. Namnet arun ska Linné ha ombildat från det danska och tyska aurin, vilket lär komma från centaur, av grekiska centaurium.

HAVSSÄLTING (*Triglochin maritimum*)

Axliknande blomma. Smala, köttiga blad som smakar salt. Juni-augusti. Påminner om gulkämpar (*Plantago maritima*) som har gula axlika blommor. Juni-september.

Strandaster

Kustarun

Havssälting

STRANDKVANNE (*Angelica archangelica litoralis*)

Stor och grov. Grenad med stora bladslidor. Skaftade blad och klotlika blomflockar. Stark doft. Kvanne är lappländskt/norskt, som Linné hörde under sina resor i norr. Juni-juli.

STRANDVÄNDEROT (*Valeriana sambucifolia salina*)

Reslig med motsatta grenar och parflikiga blad. Vit-rosa blommor i kvastlika samlingar. Stark, söttaktiga doft som triggat katter. Antingen gör vänderot dem vilda, eller lugna och kelsjuka. Enligt legenden vänder sig roten i jorden varje år. Juni-augusti.

HAVTORN (*Hippophaë rhamnoides*)

Långsmala silverglänsande blad och taggiga grenar. Växer som buskar eller träd. Vita små blommor som ger orangegula, vitaminrika, bär. Skildkönad. Stort ljusbehov. Rötterna har kvävefixerande knölar och bidrar med kväve till marken. Maj.

STRANDKÅL (*Crambe maritima*)

Stora och grova med köttiga blad. Vita blomkvastar. Växten har tidigare använts som föda, men förorsakar yrsel. Juni-juli.

Sandstränder

Sandstränder är stressande miljöer. Inte bara för att det kan vara frågan om välbesökta badplatser, utan för att substratet närmast vattenbrynet är i ständig rörelse och det är svårt för vegetation att få fäste. Övergödningen med nedbrytning av stora mängder organiskt material gör att mindre och mer skyddade sandbottnar slammar igen. Uppspolat organiskt material bidrar till att växter får fäste högre upp på sandstranden. Växter med krypande jordstammar är också bra på att binda sanden. Exempel på sådana och typiska sandstrandsarter är saltarv, strandråg och strandstarr.

SALTARV (*Honckenia peploides*)

Bladen sitter korsvis motsatta. De är köttiga, tätt växande och spetsigt äggrunda. Oansenliga blommor. Juni-juli.

STRANDRÅG (*Leymus arenarius*)

Stor och grov. Blågrön med gulgrönt ax. Jordstam med utlöpare gör växten till en effektiv sandbindare. Juni-juli.

STRANDSTARR (*Carex paleacea*)

Skarpa, trekantiga strån. Växer ofta i täta bestånd. Stråna med ax vanligen hängande. Sällsynt.

Saltarv och strandråg

Saltarv

Strandängar

Skärgårdens strandängar är rätt små och fragmentariska. De hittas i skyddade vikar med vanligtvis näringsrik lerjord. Näring spolans upp från havet, men kommer också i lika hög grad från lövträden högre upp på land. Tidigare utnyttjades strandängarna som betesmark, vilket höll växligheten nedbetad samtidigt som jorden gödslades effektivt av boskapens spillning. Har du tur, hittar du olika sävarter ute i vattenlinjen och på stranden till exempel havssälting, strandkrypa och gåsört.

SÄV (*Schoenoplectus sp*) – olika arter

Omkring meterhöga strån, axen i en förgrenad samling. Juli-augusti.

SLÅTTERBLOMMA (*Parnassia palustris*)

Hjärtlika blad i rosett. En ensam vit blomma per stjälk. Då slätterblomman slagit ut ansågs det förr vara dags att påbörja slåttern. Juli-augusti.

GÅSÖRT (*Potentilla anserina*)

Parradiga blad, silvergrå på undersidan, och gul blomma. Långa röda utlöpare. Troligen kommer namnet från att man tidigare – felaktigt - trodde att gäss åt gåsört, eller att den växer på samma ställen där gäss betar. Juni-augusti.

STRANDKRYPA (*Galux maritima*)

Lågväxt, kal och lite köttig. Skotten är en till två decimeter och växer antingen upprätt eller längs med marken. Bladen är små och äggformade, de nedre motsatta och de övre mer strödda. Små rosa blommor. Juni-juli.

Gåsört

Strandkrypa

Små ängar och örtbackar

Små ängar och örtbackar på öar har vegetation efter underlag. Under försommaren kan du på Åland och i Åbolands skärgård hålla utkik efter blodnäva och orkidéerna nattviol samt Adam och Eva. På mindre skär kan skrevor gödda av fågelgödsel lysa blåa av styvmorsviol, strandveronika och kråkvicker eller lilarött av fackelblomster. På torrare ställen breder rishedar ut sig, i den mån de kan. Här frodas ljung och kråkbär. På fuktigare fläckar är det inte ovanligt att hitta hjortron och ängsull.

ADAM OCH EVA (*Dactylorhiza latifolia*)

En orkidé som blivit karaktärsart för Åland och Houtskär. Stadig stjälk och antingen röd eller gul blomma. Färgvarianterna förekommer i ungefär lika stort antal. Trivs i kalkrik miljö och gynnas av kulturpåverkan. Maj-juni.

Adam och Eva

NATTVIOL (*Platanthera bifolia*)

Två breda blad vid basen, därav artnamnet. Vita blommor i sporre som doftar gott, speciellt tydligt nattetid. Har används som afrodisakum.

Den grönvita nattviolen (*P. chlorantha*) är mycket snarlik, men en egen art. Juni-juli.

Nattviol

BLODNÄVA (*Geranium sanguineum*)

Smalflikiga blad och stora blodröda blommor. Trivs i kalkhaltig jord. På hösten blir hela växten blodröd. Juni-augusti.

STYVMORSVIOL (*Viola tricolor*)

Avlånga parflikiga blad och blomma i trefärger – violett, vitt och gult, vilket gett det vetenskapliga artnamnet. Kan blomma hela säsongen från april till oktober. Namnet lär komma från att nederst sitter styvmodern med grötfatet och smörklick. På var sida

Blodnäva

sitter de egna döttrarna i ljusa kläder och längst bak styvdöttrarna klädda i mörkt.

STRANDVERONIKA (*Veronica longifolia*)

Rikt förgrenad. Långa, smala blad. Blå blommor i flera toppställda ax. Juli-september.

KRÅKVICKER (*Vicia cracca*)

Mångpariga små blad och blålila blommor i klasar. Tidigare namn hänvisar att fåglar och andra djur gärna äter fröna. Men kråkvicker tros komma från en förvrängning av artnamnet *cracca*, som en tysk botanist gav på 1600-talet. Det i sin tur tros vara en förvrängning av namnet en grekisk filosof gav växten på 300-talet. Juni-augusti.

FACKELBLOMSTER (*Lythrum salicaria*)

Avlånga blad och röda blommor samlade i långa ax. Juli-september.

KRÅKBÄR (*Empetrum nigrum*)

Barrlika små blad. Växter med andra ris, som ljung, odon och blåbär. Små, röda blommor i bladvecken blir svarta blanka bär som gärna äts av fåglar och andra djur. Namnet kråkbär lite förklenande då de vattniga bären inte ansetts goda och användbara. April-maj.

HJORTRON (*Rubus chamaemorus*)

Stora flikiga blad med sågade kanter. Stor vit blomma. De omogna bären är röda, för att sen bli gyllengula. Skildkönad, krävs både han- och honblommor för att ge skörd. Juni.

ÄNGSULL (*Eriophorum angustifolium*)

Stadiga strån med hängande ax som vit ull. Maj-juni.

Strandveronika

Kråkvicker

Fakta om de latinska namnen

Visste du att det vetenskapliga namnet kan avslöja egenskaper hos arten?

- färg, t.ex. *nigra*, *nigrum* = mörk, svart och *alba* = vit
- utseende, t.ex. *angustifolia*, *angustifolium* = smalbladig och *bifolius* = tvåbladig
- smak, t.ex. *acris*, *acre* = besk
- växtplats, t.ex. *palustris*, *palustre* = i kärr och *lit(t)orale*, *lit(t)oralis* = på havsstranden
- förekomst, t.ex. *vulgare*, *vulgaris* = vanlig, allmän

Litteratur, tips på webblänkar etc.

Hæggström, Carl-Adam och Eeva, 2008. Ålands flora.

Johansson, Klas-Rune, 1987. Skärgårdens växtvärld. Ostkust och västkust. Natur och kultur.

Mossberg, Bo och Stenberg, Lennart, 2018. Nordens flora, Bonnier Fakta.

Den virtuella floran linnaeus.nrm.se/flora

Den åländska floran är ett digert verk som på över 400 sidor enbart koncentrerar sig på växtligheten på Åland. De två andra är riktiga klassiker. Den första upplagan av Nordens flora (under namnet Den nordiska floran) utkom 1992. Den senaste revideringen gjordes 2018 och innehåller nu 3300 arter. Skärgårdens växtvärld finns tyvärr inte längre att få i nytryck, men kan hittas via antikvariat främst i Sverige.

Vi hoppas att denna lilla genomgång ska vara till nytta och hjälp inkommande sommar. Det finns mycket att upptäcka i vår vackra skärgård. Kom bara ihåg att skärgårdsmiljön och Östersjön är känsliga områden. Respektera det. Håll koll på fridlysta växter, häckande fåglar och lämna inte skräp efter dig. Mycket nöje!

ARTIKELFÖRFATTARNA

CECILIA LUNDBERG är doktor i marinbiologi och var flera år lärare på fältkursen Biotop och artkännedom för miljöbiologistuderande. I dag arbetar hon vid Centret för livslångt lärande vid Åbo Akademi.

cecilia.lundberg@abo.fi

OLOF RÖNNBERG (Cecilias far) är doktor i botanik och pensionerad lektor från Åbo Akademi.

Regler för byggande i skärgården - exempel från Åland, Finland och Sverige

Text: Aaro Söderlund, Foto: Pia Prost

Det råder stora skillnader i hur man tillämpar markanvändnings- och byggnadslagen mellan kommuner och även mellan länder. Under åren 2017-2018 gjordes en jämförelse av byggnadsregelverken i olika nordiska skärgårdsområden. Undersökningen gjordes av Arkitektbyrå Aaro Söderlund Oy från Nagu på uppdrag av Nordiska skärgårdssamarbetet. Avsikten var att reda ut vad som är det mest problematiska då det gäller byggnation i skärgården. Elva skärgårdsorter i Finland, på Åland och i Sverige jämfördes: Pargas, Nagu, Korpo, Houtskär och Iniö inom Pargas stad, Kimitoöns kommun som helhet, Eckerö, Jomala och Föglö på det självstyrda landskapet Åland, samt Norrtäljes och Värmdös kommuner i Sverige. Undersökningen baserar sig på intervjuer, med fokus på Pargas stad.

Inom Pargas stad intervjuades representanter för planläggning, lantmäteri, byggnadsinspektion, byggnadsplanering, byggnadsentreprenörer, finansiering, fastighetsförvaltning och juridik. Från denna bas utvidgades undersökningen vidare till byggnadstillsynen på Kimitoön, Åland och i Stockholms skärgårdskommuner.

Jurmo by.

Frågorna gällde lagar och förordningar, planläggning, byggnadsordningar och möjliga andra fakta som enligt sagesmän hade att göra med saken. Rapporten omfattar drygt 80 sidor.

Några generella anmärkningar

Sverige och Åland agerar på en mer humanistisk idé, att genom sitt byggnadsregelverk skapa friska, välfungerande samhällen med flera invånargenerationer som lever i ett högklassiskt kulturlandskap.

Norrtälje kommun följer LEAN-kvalitetssystemet, som starkt fokuserar på medborgarservice. Framgången mäts genom medborgarnas tillfredsställelse. Myndigheten tar emot kunder efter de normala öppethållningstiderna - och om det behövs, åker man även till kunden med en servicebuss.

Enligt de intervjuade i Finland fungerar samarbetet mellan byggnadsplanerare, ansvariga arbetsledare och byggnadsinspektioner inte på effektivaste sätt (obs, medborgare nämns inte!). Byggnadstillsynen i Finland borde vara närmare medborgarna - vägledande och rådgivande som i Sverige.

Men utvecklingen här tycks gå åt ett helt annat håll. Det finns en risk för att bygg-

nadsinspektioner i Finland och på Åland omorganiseras för effektivitetens skull till betydligt större och färre regionala enheter än idag. Skärgården kommer då att lida brist på gräsrotskunnande om lokala speciella omständigheter. Redan nu har Finlands största byggnadsinspektioner fastnat i det komplicerade regelverksskärret. De har varit tvungna att flytta sin fokus från medborgare och byggnadstillsynen, till synen av byggnadsparter.

Det pedantiska och teknokratiskt orienterade Finland har teoretiska byggnadstekniska detaljer i fokus. Mekanisk ventilation, värmeåtervinning och tjock värmeisolering krävs. Man bygger konstgjort upprätthållna 'plasthus'. De blir automatiskt fuktiga av kondensvatten om el, ventilation och värme stängs av och rumstemperaturen sjunker under 0°C. Inget under att Finland är fullt av mögelhus - tack vare byggnadsreglementet.

I Sverige är Norrtäljes idé den motsatta: för att upprätthålla sanna energibesparingar och strukturell funktionalitet är det nödvändigt att hålla koll på själva byggandet och användningen av installationer, till exempel kunde man göra regelbundna inspektioner (ref. bilbesiktning). Då skulle också sådana arbetskedan göras rätt som invånaren inte själv har kunskap om.

Speciellt i skärgården, där strömavbrott ofta sker och där invånare kan arbeta och leva långa tider utomlands, behöver vi hygrostatiska trähus. Det vill säga hus som klarar av fuktförändringar, och som inte behöver kontinuerligt el eller maskinell

ventilation och som kan lämnas kalla utan fara för kondens.

Byggnadsordningen

Den finländska byggnadsinspektionen tycks ha både tid och intresse att i detalj följa med vad ägarna använder sina hus till. Några exempel:

1. Den bärande idén inom Pargas stads gällande byggnadsordning tycks vara att förhindra delning av fastigheter på strandområden, med mångfaldig reglering; därför är inga kök tillåtna i strandbastun eller i gäststugan, och inga sidobostäder är heller tillåtna på strandområden. Om ett kök finns någon annanstans än i huvudbyggnaden tolkas det som ett klart tecken på att tomten delas.

På Kimitoön, Åland eller i Sverige erkänns inte förhindrandet av fastigheters delning som en nyckelmotivering för kommunala byggregler. På Åland ger man istället bra råd hur man kan dela sin tomt - det är acceptabelt om bara väg- och sanitära förhållanden förblir som före delningen.

2. Skärgårdsbor är aktiva mångsysslare som arbetar också hemma, men enligt Pargas byggregler får man inte använda mer än 10 procent av bostadens yta som arbetsutrymme. Varför endast 10%? Varför vill man begränsa en sådan här sak i skärgården?

3. Om man i Pargas vill hyra ut ett enda rum för över två veckors tid (ref. AirBnB), bör man ansöka om bygglov för ändring av användningsändamål till inkvarteringsverk-

Båthus utanför Nystad

samhet. Detta betyder att traditionella skärgårdshus fundamentalt kan förstöras med moderna brandväggar, nödutgångsfönster, breda dörrar, svagt lutande trappor, hissar med mera. Varför endast två veckor? Varför förstöra fin, genuin skärgårdsarkitektur?

4. Båthuset är skärgårdens enda egna hustyp. Båtgare behöver båthus för att hålla sina båtar sjödugliga. I Sverige (strandskydd) och Finland (tillåtet endast på fast bebodda tomter) är det emellertid mycket svårt att få bygga ett båthus - varför? Och om man sen får bygga ett i Pargas eller på Kimitoön, kan det användas endast för att ha båten där, eller hålla det tomt. I princip är inga andra användningssätt tillåtna. Under dessa omständigheter dör båthuskulturen ut.

På Åland stöds byggandet av båthus kraftigt och landskapet har tusentals båthus, så gott som alltid i samband med sommarvillor och permanenta bostäder. Om man bygger sitt båthus i en gemensam hamn (ref. Käringsund), sparar man motsvarande våningsyta på egen tomt. Officiellt kan man inte bo i ett båthus, men annars är dess användning fri.

I Sverige - om man på grund av strandskyddet får bygga ett båthus - får man an-

vända det hur man vill, till exempel som en gäststuga (vilket absolut inte är möjligt i Pargas!). Men i Sverige kan man dock inte flytta sin adress dit heller.

Åboland behöver en mer liberal båthuspolitik, en kombination av den åländska och svenska modellen, för att bevara skärgårdens unika arkitektur och kulturlandskap.

Pargas stad styr skärgårdens utveckling genom en byggnadsordning anpassad för Pargas urbana centrum. Skärgården skulle behöva en (mer anpassad) byggnadsordning som bidrar till att utveckla den levande skärgården, utarbetad ur ett invånarperspektiv som skulle gynna inflyttning.

Planering

Gamla generalplaner har anvisat tusentals med sommarvillor till Åboland. Både Kimitoön och Pargas hör till de kommuner i Finland som har flest sommarbostäder. Fast bosättning, byar eller genomlöpande trafik har inte alls utvecklats i samma grad.

I Pargas skärgård finns det sju till tio gånger fler fritidsbosatta än året om-bosatta, för att inte tala om båtgäster och turister. Detta är ett planeringsfel. Ingen infrastruktur (färjor, bussar, biologiska vattenrenings-

Stenstrand på Jurmo

verk) kan - varken ekonomiskt eller funktionellt - möta så här stora skillnader mellan 47 veckors passivitet och 5 veckors hyperaktiv högsäsong. Antalet sommarvillor kan inte minskas, men den fasta bosättningen, byar och arbetsmöjligheter bör ökas kraftigt för att balansera förhållandet. Pargas skärgård borde hellre planeras om, från del-landskapsplan (ref. Stockholms skärgård) till by-detaljplan.

ARTIKELFÖRFATTAREN

AARO SÖDERLUND är arkitekt (SAFA) och driver en egen arkitektbyrå i Nagu, Kyrkbacken. Han är specialiserad på byggande och hamnplanering i skärgården. Han har varit aktiv som 'fältarkitekt' på arkeologiska utgrävningar i Mellanöstern och jobbat som freelance-redaktör för YLE Radions vetenskapsproduktion, med nästan 200 program om kulturhistoria från Mellanöstern till Östersjöområdet. Han har föreläst i byggnadskonstens historia, stadsplanering och världsmiljö (4,6 mrd år) på Aalto universitetet och flera andra finska högskolor. Han har även föreläst utomlands från Japan till Mexico, inklusive för the Royal Society och British Academy.

Viksvägen 7 B, 21660 NAGU
aaro@soderlund.fi

Studerande vid Aalto Universitetet fotograferar båthus på Iniö inom projektet "Hemma i skärgården".
Foto: Annastina Sarlin

Brist på hyresbostäder i skärgården

Text: Annastina Sarlin, Nordiska Skärgårdssamarbetet

Nordiska skärgårdssamarbetet ser bristen av hyresbostäder i skärgården som en begränsande faktor för inflyttning. Framförallt unga personer har svårt att hitta boende och det är därmed ett hot för fortsatta levande skärgårdsområden. Antalet permanent bosatta minskar på många öar. På till exempel Iniö i Åbolands skärgård har antalet invånare minskat med 75 procent under det senaste århundradet, med en 20-procentig avfolkning under det senaste årtiondet. Av Iniös 204 invånare bor hundra personer på huvudön och 30 personer på Keistiö, som nyligen förlorade sin handelsbod.

Hållbara sätt att nyttja fastigheter året om, samt stimulans av nybyggen är en ödesfråga

för skärgårdsbosättningen. Genom ett samarbete med Aalto-universitetet har man sökt lösningar för ekologiska och ekonomiska bostäder, anpassade till våra skärgårdsförhållanden. Projektet "Hemma i skärgården" hade Iniö i Åbolands skärgård som pilotområde. En grupp om 20 studerande vid Aalto Universitet har utvecklat bostadsmodeller som är lämpliga för skärgårdsförhållanden. På samma gång beaktas det senaste inom träbyggnadsteknik, energi- och VA-lösningar samt tillgänglighet. Gruppen har samarbetat med Pargas stad och de lokala invånarna genom deras organisation Pro Iniö. Projektet finansierades av Nordiska skärgårdssamarbetet och ett skärgårdsbidrag från Stockholms läns landsting.

Gården Braskas på ön Keistiö i Iniö har stått tom i några år. Foto: Aaro Söderlund

Vad gör vi med resultatet?

En del av studenternas framtidsvisioner kanske kan tas med i det verkliga strategiska arbetet i kommuner och städer med skärgårdsområden. Gällande bostadsmodellerna kunde en del lösningar och helheter förverkligas var som helst. Projektet delar med sig av allt material och erbjuder skärgårdsområdena alternativ som inte annars skulle finnas tillgängliga. Naturligtvis är det helt invånarnas samt kommunernas egna angelägenhet att ta ställning till om och hur något kan

förverkligas. Men genom bostadsprojektet lyfter man fram skärgårdens möjligheter och styrkor som en hemort året om.

Resultatet presenteras genom en utställning som ambulerar inom NSS verksamhetsområde under år 2019. Projektet har väckt mycket uppmärksamhet, speciellt i Sverige, och nu förhandlar man om ett motsvarande projekt för Ornö i Stockholms skärgård. Mer info på skargardssamarbetet.org

Pilgrimssegling i dimma. Foto: Stefan Bremer

St Olofs sjöled

Text: Nina Söderlund

Drömmen om att få en pilgrimsled till den åboländska skärgården har funnits länge. I mera än 10 år har den diskuterats och de som fört saken på tal i tid och otid är Aaro och Uma Söderlund i Nagu. De kallar sig Olofsfantaster och deras iver blev allt större då de träffade Elisabeth och Per Olof Andersson från den nationella föreningen Pilgrim i Sverige.

Det var 2008 som den nordiska pilgrimsruten ”St. Olav Ways” blev officiellt certifierad som europeisk kulturväg. Ett av villkoren i beslutet var att leden bör utvidgas också till andra länder. Där hade alltså Åland och Finland sin chans. Det egentliga startskottet stod Ester Miiros på Åland för. År 2014 var hon samarbetschef för Nordiska skärgårds-

samarbetet och kallade samman olika aktörer för att planera ett stort gränsöverskridande projekt gällande kulturellerad turism. Det var då vi åtta parter fann varann och projektet St. Olav Waterway utvecklades från en glimt i ögonvrån till en framgångshistoria som ingen ännu kan se en ände på.

LEDEN HAR satt otaliga andra stenar i rullning, bland annat håller drömmen om att få leden att gå ända från Novgorod på att bli sann. Många nya pilgrimsleder planeras i Finland, en utbildning för pilgrimsvandringsledare har inletts, den nya föreningen ”Olofsleder i Finland – Suomen Olavinreitit” såg dagens ljus 28.2.2018 (ordförande är Nalle Öhman) och företagare planerar olika paket för pilgrimsvandrare. Också utländska researrangörer har nu fått upp ögonen för att

Pilgrimsvandrare på väg till Kökar kyrka. Foto: Stefan Bremer

pilgrimsvandringar i Norden börjar bli efterfrågade.

Efter att sjöleden nu är certifierad och blir klar 2019, är det dags för nästa: Pyhän Olavin mannerreitti (den så kallade fast-landsrutten), en led som av Åbo universitet/Brahea just nu byggs upp från Åbo in i landet. På längre sikt får vi förhoppningsvis också en led som går via Nådendal över den åländska norra skärgården och knyts ihop med S:t Olofs sjöled via Houtskär och Iniö. Detta är ännu bara vilda fantasier, men om tillräckligt många vill så kan också detta förverkligas. Visit Finland är åtminstone mycket intresserat av att kulturlederna utvecklas också i Finland.

ÅRLIGEN VANDRAR nästan 300 000 människor till Santiago de Compostela i Spanien, längs flera olika leder. Vandringarna fick ett uppsving så sent som på 1980-talet. Då jag nyligen besökte staden, inte som en

slutpunkt på en vandring utan för att delta i en internationell konferens om kulturleder som går över landsgränser, kunde jag se den aldrig sinande strömmen av vandrare som trötta lade sig ner framför den ståtliga katedralen. Många var ganska unga, de flesta verkade komma i små grupper, några var utrustade med vandringsstavar. Det var något fridfullt över dessa människor och staden genomsyrades av pilgrimsvandringens mystik och lugn. Också jag deltog i den dagliga mässan klockan 12 utan att förstå ett ord av vad som sades, men stämningen, sången och orgelmusiken räckte till för mig.

Jag försökte föreställa mig St. Olof Sjöled om tio år. Kommer vi att se trötta, men lyckliga, vandrare i de lokala affärerna i skärgården köpa vägkost för följande dag, kommer vi att se vandrare vår och höst med lätt ryggsäck på färjorna, några som vilar benen i dikesrenen, ätande pilgrismiddag på de många övernattningsställen i skärgår-

den, diskuterande livets mening eller närproducerad mat eller historia med lokala invånare? Jag hoppas det.

I SJÄLVA verket har man redan kunnat uppleva allt detta i miniatyr, för även om leden invigs först 24 maj i år har man redan kunnat se vandrare. De som testvandrat eller -seglat är över 50 till antalet, den mest långväga var från Turkiet. De fina bilder som många har sett av Albanus och vandrare i den åländska skärgården är tagna av den kända fotografen Stefan Bremer, som var en av testvandrarerna försommaren 2017. Detta projekt har också varit ett inslag i många Novia-studerandes vardag sedan 2016. De har, under ledning av Novias projektledare Anna Karin Abrahamsson, fått lära sig mycket om hur man bygger upp en ny vandringsled och vad som bör beaktas för att leden ska

locka vandrare särskilt under höst och vår. Några tappra studerande vandrade i november i snö, mörker och kyla från Åbo till Galtby i Korpo, bara för att bevisa att det är möjligt. För alla är förstås naturen storlagen, men också gästfriheten, den friska luften, närproducerad mat, kulturlandskapet, det svenska språkets tydliga närvaro... ja, allt har lämnat spår i dessa ungdomars sinne.

LEDEN BEHÖVER förstås många digitala kartor. De borde passa ihop med varann över landsgränserna, med de befintliga St. Olofs ledernas kartor och inte minst med varje regions digitala system för uteturism. Ingen lätt uppgift. Pargas stads projektledare James Simpson har varit en otrolig och helt oersättlig resurs i projektet gällande digitala kartlösningar, men också som en positiv och kunnig

© Pargas stad

Projektledaren i Pargas stad James Simpson och författaren Harri Ahonen samtalar under testseglingen med Albanus 2017 från Korpoström till Kökar, Sottunga och Långnäs. Foto: Stefan Bremer

nätverkande person med massor av kontakter både regionalt, nationellt och internationellt.

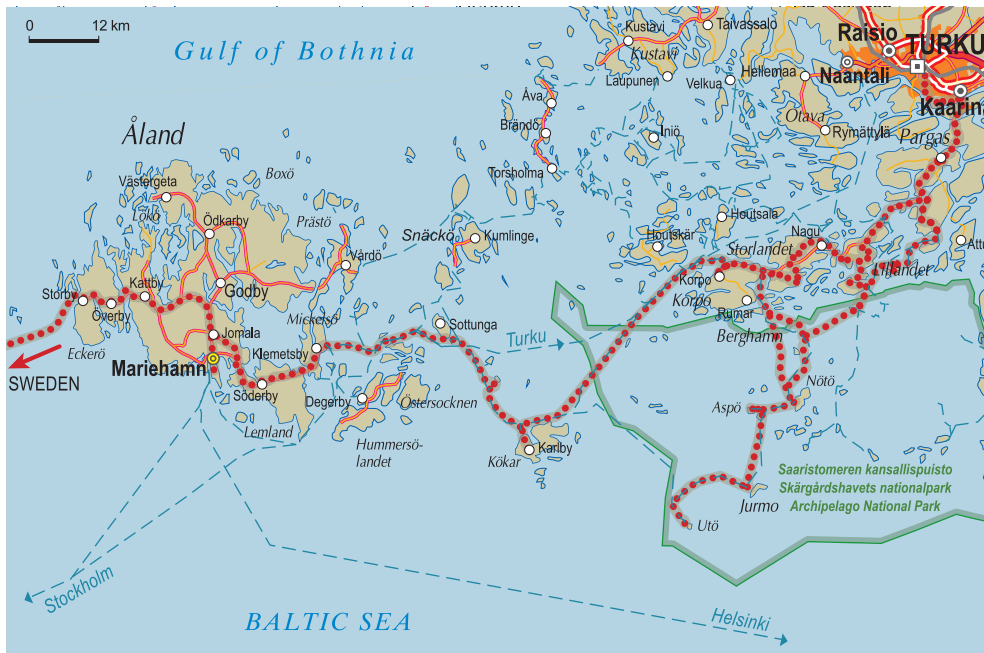
Allt har inte bara varit en vandring på rosor, men ändå är det tydligt att det verkligen var meningen att denna led nu skulle bli verklighet. Under projektets gång har de små föreningarna som är med kämpat som djur för sin ekonomi, då projektpengarna utbetalas retroaktivt. Utan de två små tappra parterna på Åland: föreningen Franciskus på Kökar och lilla Sottunga kommun, hade denna led heller aldrig blivit verklighet. Projektet hade inte godkänts utan dem. Åland har också haft det största antalet frivilliga, men överallt är det många föreningar, företag, församlingar och privatpersoner som hjälper till. Inte minst nu, när ledens högtidliga invigning 24 maj och invigningsvandringen som startar 25 maj börjar närma sig.

FÖRRA SOMMAREN drabbades Sverige av väldiga skogsbränder, som också förstörde delar av leden. Vid nyår fällde stormen Alfrida stora mängder skog på Åland, också på platser där leden går. Så motgångar har det också funnits, men ingenting har kunnat stoppa ledens framfart. Som Gun Lindblom på Kökar sa i ett tidigt skede: projektets största problem är IVERN att få leden färdig. Många ville avancera mycket snabbare än vad som var möjligt.

EFTERSOM PILGRIMSVANDRING ännu inte är så vanligt i Finland, kan det vara lite svårt att helt förstå vad det är. Särskilt om man inte är religiös, men nog upplever det andliga och historiska som viktigt. Därför kan ni fortsätta läsa följande artikel av projektledaren på Kökar, Christian Pleijel. Han har fångat pilgrimsvandringen och de tillhörande sju ledorden i ett nötskal.

Edvin Berglund, Markus Backman och Christian Herrlin från Novia testvandrar leden i november 2017.
Foto: Vincent Nyström

© Pargas stad

Och vem var Olav då? Han var kung i Norge för 1000 år sedan och kom att bli Nordens populäraste helgon, på svenska kallad S:t Olof, på finska Pyhä Olavi. Han var ingen god människa som yngre, men blev snällare med åren och blev som tack för det avsatt från tronen och åkte i stället till Novgorod. I samband med hans försök att återta tronen dog han i en strid i Stiklestad nära Trondheim den 29 juli 1030. Han blev helgonförklarad året därpå, främst för att man trodde att det skedde under nära hans grav. Dit pilgrimsvandrade sen människor från alla nordiska länder, också från Finland, i flera hundra år, tills Martin Luther satte stopp för detta på 1500-talet.

I alla nordiska länder finns det gott om tecken på hans popularitet. Längs leden är det Nagu kyrka och Jomala kyrka som är tillägnade St. Olof, i Sverige finns det många fler Olofsminnen. Från tidigare finns över 5000 kilometer Olofsleder i främst Norge och Sverige (lite också i Danmark och på Island) och nu när den nya leden invigs blir det 625 kilometer till. I Sverige finns Helgonleden och Stråsjöleden från tidigare. Det helt nya avsnittet på land från Grisslehamn norrut kommer att heta Vikingaleden. Genom att koppla samman dessa och skapa lite ny led blir det en enhetlig rutt ända till

Trondheim. Från Grisslehamn i Sverige startar också en ny så kallad sjöрут via många små hamnar längs kusten. Men då måste man ha egen båt, roddbåt eller kanot. Utom när leden invigs, för då kan man resa med det för åbolänningarna så bekanta skeppet Albanus från hamn till hamn. Prova på det!

Välkomna med och fira öppnandet av den nya pilgrimsleden! Det blir en helt unik och oförglömlig upplevelse. Man kan delta i seminariet i Åbo den 24 maj, eller följa med invigningen via webinarium. Sen kan man delta i invigningsvandringen Åbo-Trondheim under tiden 25.5 - 29.7.2019. Den kallas vandring, men på vissa avsnitt ordnas det segling och olika transporter med större eller mindre fartyg. Man kan också cykla eller paddla. Du kan delta några timmar, dagar, veckor eller hela vägen. Eller kom ut till leden och vinka, byt några ord med vandrarna, vandra med en stund, bjud på saft, plättar eller nybakt bröd. Eller delta i de gemensamma pilgrimsmåltiderna som på de flesta orter ordnas på kvällen. En pilgrimsled invigs bara en gång, låt det bli ett minne för livet.

Information och anmälningar från och med mars på ledens hemsida.

ARTIKELFÖRFATTAREN

NINA SÖDERLUND är koordinator för projektet St. Olav Waterway, vid Centret för livslångt lärande (CLL) vid Åbo Akademi.

nsoderlu@abo.fi
+358 50 527 8180

www.stolavwaterway.com

Facebook: St Olav Waterway/Pyhän Olavin merireitti

PROJEKTETS PARTER: Åbo Akademi/Centret för livslångt lärande (projektets koordinator), Pargas stad, YH Novia, Sottunga kommun, föreningen Franciskus på Kökar, Söderhamns kommun, föreningen Pilgrimstid Sverige, Östhammars kommun.

Huvudfinansiär: Central Baltic programme (75 %).

EUROPEISKA UNIONEN

Vandrarens sju ledord

Text och bild: Christian Pleijel

På väg ner till Galtby hamn besöker jag ett enkelt dass. Det är en smula vanskött men vackert i sin slitenhet. Där finns papper och där finns klotter, så som några initialer med datum, ett glatt "Moi!" (vi är ju i Finland), där står "Gud ser och hör dig" (vilket jag undrar om jag vill just då), "Puss", någon action-orienterad person har skrivit "Just do it" och så finns där sju sirliga ord, halvt läsliga i blyerts: "långsam, bekymmerslös, andlig, tyst, delande, enkel och fri".

Det är pilgrimsvandrarens sju ledord, formulerade av prästen Hans-Erik Lindström. Fast "fri" brukar inte ha ett frågetecken och deras ordning är lite omkastad på dassväggen.

Det är lätt att tänka sig livet som en vandring: vi går igenom en svår period, vi

kommer ingen vart, vi rör oss i cirklar, vi kommer till vägskal, vi går ner oss eller kommer upp oss genom att gå den smala eller den breda vägen, vi går över lik, vi gör stora framsteg, det går utför, och vi går slutligen bort.

Pilgrimer tänker med fötterna och vägen kommer oss till mötes som i den irländska visan "May the road" (också psalm 947):

*May the road rise up to meet you.
May the wind always be at your back.
May the sun shine warm upon your face,
and rains fall soft upon your fields.
And until we meet again,
May God hold you in the palm of His hand.*

Vandring är en väl avvägd balans mellan arbete och vila, en medelväg mellan att vara och att göra. Kroppen jobbar men produce-

rar inget annat än skoskav och långsamma tankar.

Jag tror inte att tiden går, jag tror den kommer.

Vänner kommer när vi går vår väg, och vägen kommer när vi vandrar.

Första ledordet: långsam

Det var förra vintern. Vandringssträckan ner till Galtby hamn var tuff. Kängorna jag trodde jag hade gått in hade gått in i mina fötter, och dasset var rysligt kallt.

Det var skönt att komma ombord. ”Nu stryker isen in blånande spegel ut över fjärdarnas vatten. Himlen tar ner sina frostiga segel och dagsljuset jagas av natten.” skiver Göran Andersson i ”Vinterpsalm” (psalm 862).

Jag var på väg hem, västerut mot Kökar i en bruten rädda trettioen sjömil lång (cirka 57 kilometer). Med tolv knops fart (22 km/h) tar det två och en halv timme. För 70 år sedan var kökarbon Algot Nordlund liksom jag på väg hemåt. Strax utanför Houtskär låg ett packisband och det tog

stopp. Trots tappra försök kunde ”fartygets framgångar knappast ens uppskattas i meter”, berättade Algot, så han jämte en kompis klev av båten och tog en promenad över isen till lotsstugan på Houtskär. Där bjöds de på färsk gädda, avnjöt en god måltid och tog igen sig, innan de återvände till färjan som inte hade rört sig många meter. Först då ett större fartyg samma kväll bröt rännen kunde de fortsätta resan hemåt.

För drygt hundra år sedan reste vi lika långsamt som apostlarna gjorde med sina apostlahästar. Olof den helige reste inte snabbare än mors lilla Olle. En färja är ett otidsenligt långsamt sätt att resa och långsam betyder trög, sölig, osnabb, släpig, dröjande, maktig, sävlig, senfärdig, såsig, lusig, tidsödande, dryg, långvarig, enformig och långrandig och l-å-n-g-t-r-å-k-i-g.

Jag behöver det. Jag instämmer i vad redaktören och fågelfotografen Håkan Eklund sagt: ”Jag gillar dessa skärgårdsbåtar där man hinner både prata, läsa, fika och sova. Där själen hinner ikapp. Och det maritima landskapet runt om fyller en med vörndnad.”

Andra ledordet: bekymmerslös

Småningom blir det vår, en dag för några tusen år sedan när Gud gjorde Åland. Hon var på gott humör. Havet låg blekblått, stort och stilla, solen sken från en molnfri him-

mel. Först skulle hon lägga ut land och öar. Hon hade tränat lite på den svenska sidan, men där blev det inte så bra: för snålt runt de större öarna inåt fasta landet, för smala passager vid Vaxholm och Baggensfjärden. Då blev det bättre på den finska sidan, kanske med undantag för Kimito som fick det lite trångt.

Nu ska det bli fritt och storslaget, tänkte hon, och lade de stora bitarna mitt i havet emellan Finland och Sverige. Hon tog en näve småskär och kastade uppåt Brändö, hon tog en skopa bördig sjöbotten ur Lumparn och tryckte ner på Sottunga, och så klackade hon iväg en skärva neråt Kökar, som gick i tusen bitar.

Hon stod med en fot på Lågskår och en på Signilskär och drog med handen ett djup genom Skiftet och med fingret en ränna genom Delet. Nu kommer det att rinna på bra, tänkte hon och satte sig mitt i Lumparn och pustade ut efter ansträngningen. Hennes bak tryckte upp Bistorpsberget till 77 meters höjd.

Sedan klädde hon landen med tall och björk och al och ask, med mossa och enbuskar och rosensnår. Hon flyttade sund och formade berg, lade ut ängar och vassar.

Oändligt försiktigt planterade hon sippor och vivor samt en och annan nattviol.

Här blir det gott att leva, tänkte hon. Här ska människorna kunna hålla fred. Någonstans ska det väl ändå vara fritt från vapen och militärer. Ett litet landskap med röda stugor, kyrkor på bergen och båtar i vikarna. Trygga, hederliga människor som inte måste ha allt i världen utan tycker det är nog med potatis och strömming på bordet, ved till vintern och en käraste i sängen.

Det skulle vara fint om de kunde sjunga också, tänkte hon. Så skulle jag få höra psalmsången stiga från alla kyrkorna på söndagen medan flaggorna smattrar i vinden, flaggorna med havets färg med två röda grusvägar i kors och gullvivor i diken. Vägar som går mellan Finland och Sverige, och från norr till söder ut i vida världen.

Det var en dag då Gud var på gott humör. Jag gör dem inte så religiösa, tänkte hon, jag gör dem bekymmerslösa i stället. Trygga, glada och bekymmerslösa. Varför inte, när jag nu ändå är i farten och gör allt så fint?

Det blev bra det här, muttrade hon nöjt för sig själv. I morgon gör jag kor och fålar, abborre och sik, näktergal och ådfågel. På

den sjätte dagen gör jag Olle och Anna. Sedan går jag i bastun.

Tredje ledordet: andlig

Jag är andlig men inte religiös, kroppslig men inte promiskuös, okunnig om vad som händer efter döden men inte nervös. Det är en kväll på våren och jag är på väg upp till Lemböte kapell. Solen går ned, vinden lägger sig. Det är svårt att se stigen och jag färdas med mörkrets hastighet. Om det inte var så bra skyltat skulle jag säga att det här är en plats som man bara hittar om man går vilse.

Himlen tänder sina stjärnor. Vi är i ramadan, den nionde månaden, fastetiden som i år infaller i maj. Jag tänker att var och en borde ha sin egen Ramadan: att en gång om året ta ett steg tillbaka från vardagslivet, inte äta, dricka eller röka från det solen går upp tills den går ned får vem som helst att förstå hur det är att vara hungrig och törstig.

Jag är törstig och trött, men stjärnorna kvittar det lika. Vad vet de om mig, om min vandring, om mitt liv? Om alla andras liv? Har livet alls någon mening? Finns det någon där uppe som har koll på om vi följer Koranens regler eller tio Guds bud?

Så vitt jag vet har livet i sig inte någon avsikt med att existera. "Livets mening" är det samma som att säga "resans mål": resan har väl inget mål? Det är resenären som har ett mål. Livets mening är den mening jag fyller det med. Hmm. Bäst att fråga vandringsskamraten Lennart Koskinen. Som svarar att min fråga är fel ställd. Man kan inte fråga "Vilket är det bästa schackdraget?" lika lite som man kan fråga "Vad är meningens med livet?" Lennart lär mig att frågans svar är beroende av livssituationen. Svaret beror på vem jag är, var jag är, vart jag är på väg, vad jag vill med mitt liv. Jag får själv finna mina svar och sedan följa dem så gott jag kan.

Himlen svänger sin stjärnehatt över Lemböte kapell, det är mycket ljusare nu än för en timme sedan. Vägen hit var knagglig och mörk. Rötter och stenar gjorde vandringen svår, men jag vande mig vid mörkret. Så har det ofta varit i mitt liv. Det har varit ofattbart sorgligt och oerhört orättvist, men jag har vant mig och det har också varit obeskrivligt underbart och ofantligt ljuvligt. Om vartannat. Jag har varit olycklig – och lycklig. Hur gick det till? Var det kärlek, trygghet, hat, skuld, besvikelse, skador, smärta, uppskattning eller pengar? Lennart tillägger allvarsamt: "Att lyckas i livet är tyvärr ofta att misslyckas med livet".

Om jag ställer olyckan mot lyckan i mitt liv ser jag tydligt att de har med varandra att göra. Inget ont som inte har någonting gott med sig, brukar man säga. Istället för att gå och gräva ner mig i hur olycklig jag har varit och fråga varför jag lever över huvud taget, kan jag försöka se det goda ur det onda, och uppskatta de dagar jag är bekymmerslös.

*Jag får oväntat medhåll från år 1681:
Sorgen och glädjen, de vandrar tillsammans,
medgång och motgång här ständigt följs åt.
Skyar med solsken, och suckar med gamman
skiftar alltjämt på vår jordiska stråt.*

(Thomas Kingo, psalm 364)

Jag tänker inte låta någon promenera genom min hjärna med sina smutsiga fötter (sa Gandhi). Jag har tolkningsföreträdare till mitt liv och vill trots motgångar, sorg och skuld inte vara uppgiven, maktlös och hänvisad till ödet, eller Gud. Insha'Allah är aldrig mitt svar. Jag är precis tvärtom: jag tror att en god dos vardagskamp och motgång i livet är en förutsättning för att bli hoppfull och även lycklig. Det är insikten om att vi är mer stryktåliga och kreativa än vi anar och att vi faktiskt oftast klarar av tuffa situationer som väcker lusten i oss att förändra vår omvärld.

Lyckan är uppnåelig men aldrig lättköpt. Det är finsk sisu i ett nötskal. Tack Lennart.

Fjärde ledordet: Tyst

Det är tidig morgon, jag tar en liten rast vid Jettböle halvvägs till Jomala. Människorna har ännu inte kommit mellan mig och världen. Jag sitter på en stubbe bland jungfrulin och nävor, rödblåra och spenört. Jag uppfattar det som lugnt och tyst.

Hörseln kan jag till skillnad från synen inte stänga av. Mitt balansorgan som är integrerat med hörselorganet arbetar dygnet runt med att utvärdera omgivningen omkring mig. Rummens storlek, om det finns faror, om det finns information jag behöver. Hjärnan måste jobba och skapar en stressreaktion i kroppen som på lång sikt kan bli en kronisk stress.

Jag tycker att vårt samhälle är ljudförorenat. Jag blir trött av den usla musik som spelas i affärer och på restauranger. I stan sipprar ljuden från gatans trafik in. På det kommunala badhuset spelas reklamradio när

jag ska motionssimma. Överallt ljud som jag inte har bett om.

Djur kan på grund av ljudföroreningar få svårare att fly från rovdjur och att hitta en partner att para sig med. Olikt människor som gärna vill ha musik – dragspel, hårdrock eller smäktande violiner – när de ska hitta en partner att para sig med. Även växter påverkas av ljudföroreningar, eftersom många pollinatörer har hörsel och störs av oljuden. Ljud i haven stör livet under ytan mycket mer än vad vi tidigare har förstått.

EU har givit ut ett direktiv om att kommuner ska arbeta för att kartlägga och bevara tysta områden, vilket intresserar den svenske forskaren Gunnar Cerwén på SLU i Alnarp. Han undrar vad som är en tyst plats?

Här vid min stubbe är det som sagt lugnt och tyst. En spindel bygger sitt nät, blåkllockan ringer, en nyckelpiga sätter sig på min hand och jag läser tyst: Flyg lilla nyckelpiga, flyg till matmor och fråga: Kommer den så som jag tror, tiden då sorgen blir liten, tiden då glädjen blir stor?

Nyckelpigan är en av våra mest kända insekter med sina röda täckvingar och sju svarta prickar. Hon är nog den enda insekt som alla tycker är näpen och söt. Nyckelpigan förknippades tidigt med Jungfru Maria, hon var Jungfru Marias hjälpreda som tog nycklarna till himmelriket och hon anses lyckobringande. Folkligt och i folktro på många språk kallas hon Jungfru Marie Nyckelpiga, Marienkäfer, Lady Bird, Marihøne, Muna Maja.

Att hon har sju prickar på ryggen är förstås viktigt, talet sju är speciellt: de sju dygderna, veckans sju dagar, världens sju underverk, regnbågens sju färger, de sju dödssynderna, Snövits sju dvärgar, sjusovare, sju sorters kakor, de sju haven, Lilla Björnens sju stjärnor inklusive Polstjärnan. Sju är den automatiska minnesvidden, med vilket menas att vi kan uppfatta att det finns upp till sju av någonting i en ögonblink – men om där är fler måste vi börja räkna.

Maria nyckelpiga är en blanklackad påminnelse om pilgrimens sju ledord.

Förr var det så att om en nyckelpiga slog sig ned på ens hand brukade man läsa en liten vers eller ramsa i vilken hon ombads flyga sin väg till himlen, till sina barn, för att få kläder eller för att visa varifrån ens fästman eller fästmö skall komma.

Versen jag citerade tidigare är skriven av Gunnar Ekelöf, här kommer hela dikten:

*Prästkrage, säg lilla bror,
kommer den, kommer den inte,*

*tiden då glädjen blir stor,
tiden då sorgen blir liten?
Blåklocka, ring lilla syster,
spindel, spå i ditt nät:
Göken som ropar i öster
vet nog en hemlighet!
Daggkåpa, torka din kind,
ärenpris, torka ditt öga
på förklädet östanvind!
Flyg lilla nyckelpiga,
flyg till matmor och fråga:
Kommer den så som jag tror,
tiden då sorgen blir liten,
tiden då glädjen blir stor?*

*”Prästkrage säg”, ur Sorgen och stjärnan
(1936)*

Här är inte så lugnt, egentligen. Sångare, snappare, mesar, trastar, finkar och näktergallar spelar, göken ropar i öster. Lammen bräker, vinden spelar i träden. Menar EU att detta är en tyst plats? Svaret är att en tyst miljö har ljud mellan 25 och 50 dBA. Det är en plats där man kan höra porlandet av vatten och fågelkvitter, menar Gunnar Cerwén. En definition kan alltså vara att man helt enkelt hör naturen.

Nyckelpigan ger sig av med ett litet surrande och jag tänker att det kanske är jag som ska vara tyst?

Femte ledordet: Delande

På stigar går man aldrig riktigt ensam, fötterna har sällskap med alla steg som stigit stigen fram, skrev Ingrid Sjöstrand. Jag går i

andras fotspår längs en led som är tusen år gammal.

Jag går över Bjärströms bro, en bro nämnd redan 1538, en bro längs postvägen över Åland.

Det regnar och jag har sällskap av en vän. Jag gillar att gå och prata och jag tycker om att ha den som jag samtalar med bredvid mig, inte framför mig.

Att gå och prata är annorlunda än de flesta andra samtal, som sker öga mot öga: köp, betyg, kvartssamtal, diskussioner, förhandlingar och öppna bråk. Vi pratar oftast två människor mitt emot varandra, i konfrontation.

En talar och en lyssnar, i tur och ordning eller i vild oordning. Ibland en talare och hundra lyssnare, mot varandra, i en sal, på ett torg, på en skärm.

När jag i stället går jämte den jag pratar med blir samtalet annorlunda. Man pratar bra i fem kilometer i timmen. Samtalet utvecklas steg för steg. Den andre berättar något och jag lyssnar. Vi lyssnar eller frågar, samtalet tar ett varv till. Ibland blir det bara tyst.

En promenad bryter stillasittandet och det kan vara lättare att prata om sådant som bekymrar en när man går bredvid varandra. Rörelsen framåt påverkar våra tankar i samma riktning och vi blir bättre på att lyssna och kan prata friare. Hemligheten är att vi inte konfronterar varandra. Vi delar information utan krav på att där ska komma fram ett gillande, en åsikt, en lösning eller ett beslut.

Daniel Kahneman, författare till den mycket läsvärda bestsellern ”Tänka. Fort och långsamt”, gick dagligen långa resonerande promenader med kollegan Amos Tversky,

vilket ledde till ett Nobelpris i ekonomi (bra gjort av en psykolog). Han påpekar särskilt hur ofta de var tysta tillsammans.

*I walked a mile with Pleasure;
She chatted all the way;
But left me none the wiser
For all she had to say.
I walked a mile with Sorrow
And ne'er a word said she;
But oh! The things I learned from her
When Sorrow walked with me.
Robert Browning "Along the Road"*

Vi borde vara tystare när vi talar.

Sjätte ledordet: enkel

En vacker, klar kväll i början av september. Solen skiner varmt. Landskapet ser tomt ut. Det är sparsamt med blommor. Här och var syns prästkragar, en sen blåklocka och några mörklila blommor jag inte vet namnet på. Insekterna hörs bara då och då. I gräset går en och annan nyckelpiga eller en sen slö spindel som blivit över från sommaren. Myggorna dansar i den klara luften, men svalorna är försvunna. Plötsligt sjunger en rödhake.

Solen går ned, stor och trög och sömnig. Kvällsbrisen prasslar i löven. Höstens stjärnor börjar lysa på himlen i öster: Perseus och Plejaderna, Cassiopeia, de ljusa Fiskarna och den stora kvadraten i Pegasus. Vinden friskar i och snart fyller tusentals löv diken och gropar och virvlar stötvis över jorden. Under marken går livet till vila, snart ska jag det också.

Vi rör oss för lite säger forskare. Vi är inte vana att gå. Vi är för lite ute i naturen. Kajsa Mickelsson på den svenska folkhälsomyndigheten menar att vistelser i naturen ger en förstärkt känsla av livskraft, minskar negativa känslor som oro, ilska och nedstämdhet och

bidrar till en högre grad av lycka. Hon kallar vandring för ”mirakelmedicin”.

Hon får medhåll av Eva Sahlin, fil dr på Institutet för stressmedicin i Göteborg. En grupp sjukskrivna med utmattningssyndrom skulle rehabiliteras och då gjorde man året runt en förmiddag i veckan en guidad naturvandring tillsammans med en biolog och en fysioterapeut. ”Den hade väldigt stor effekt” säger Eva i Dagens Nyheter den 10 augusti 2018. ”Vi har utvecklats i samspel med naturen under oändligt lång tid. Därför har vi nedärva mönster som gör att vi inte behöver använda så mycket energi, koncentration och beslutsfattande utan naturmiljön ger vila och återhämtning. Det kostar ingen

ork att höra en lärka drilla eller dofta på en liljekonvalj.”

Det där med lärkan och konvaljen gillar jag. Jag tycker om det som är litet och enkelt. Jag tycker om nyckelpigor, grusvägar och blåklockor. Stora saker är besvärliga, som otympliga stationära datorer och stora bensinslukande bilar. Ibland måste man ha dem, men helst inte. Tekniska prylar ska vara nätta och bärbara, lätta att få upp och ned i fickor och ryggsäck. Små och intelligenta, de ska dra lite ström och märkas så lite som möjligt när man inte använder dem. En liten mobil, en pygmékamera, en minnessticka, en tunn plånbok med ett enda betalkort, några sedlar och körkortet. Jag vill vara rörlig,

lättfotad, obunden av tingen. Jag är en småaktig typ som njuter av det stilla, lilla, enkla och finurliga.

Jag tycker om små maträtter, litet men gott. Jag dricker gammalt, friskt vatten från en enkel gårdspump. Jag går helst på små museer som postrottemuseet i Eckerö. Jag gillar enkla ord som ja, nej, jag, du och vi. De stora orden är komplicerade: samhällsutveckling, Leaderdimension, pekularfektomy-lator. Jag föredrar enkla, korta texter: essäer, dikter, poesi, korta projektplaner, enkla program som alla kan förstå. Få, eftertänksamma ord. Korta tal med mycket mening i. Jag lyssnar hellre på Paul Simon än på Richard Wagner. Jag vill ha kärlek i små, koncentrerade doser.

Jag tycker om barn, jag tycker om det som är på tillväxt. Jag tycker om enkla människor som inte tar stora ord i sin mun men som gör bra saker. Stora egon är besvärliga, människor som bullrar och tar plats. Jag föredrar personer som har balanserad andlig ämnesomsättning. Jag tycker om när kloka tankar uttrycks i enkla, tydliga planer som ger konkreta resultat. Inte tvärtom: vidlyftiga program som man knappt begriper och som bara blir en tummetott. Jag tycker om små budgetar och små utsläpp. Jag beundrar dem som frivilligt lever enkelt, de som sätter det andliga främst, de som förbrukar lite energi.

Jag försöker köpa sällan och dyrt, i stället för ofta och billigt.

Att vandra gör mig närsynt. Det får mig att se de tingens väsen som är mest betydelsefulla för mig och som annars döljer sig genom sin enkelhet och mitt vaneseende.

Sjunde ledordet: Fri?

Det sjunde och sista ledordet på dassväggen i Galtby var "Fri?" med frågetecknet. Det har gått ett år. Vi är nu sent i november och lägger ut med färja från Mariehamn. Filifjonkan, hemulen, snusmumriken och jag reser tillsammans. Alla letar efter något som har gått förlorat: en framtid, en identitet, en världsbild. Självt letar jag efter min frihet.

Fri som en fågel säger vi, men Bob Dylan kontrar:

*My friends from the prison, they ask unto me
"How good, how good does it feel to be free?"
And I answer them most mysteriously
"Are birds free from the chains of the skyway?"*

"Ballad In Plain D" (1964)

Forskning om fåglarnas flyttning är just nu mitt uppe i en revolution. Det är den nya elektroniska mikrotekniken som gjort det möjligt att följa enskilda fåglar under ett eller flera år och därmed i detalj kartlägga deras

årscykel i tid och rum. Detta kan göras genom satellitbaserad radiotelemetri (satellitföljning) med en noggrannhet i positionsbestämningen på några enstaka kilometer eller endast några tiotal meter om man kan använda GPS. De minsta radiosändarna som drivs av solpaneler väger i dag knappt fem gram och kan utan besvär bäras av fåglar med en vikt på ungefär ett hekto eller mer. Med inbyggd GPS-mottagare blir utrustningen lite tyngre och fåglarna måste vara större.

De allra minsta fåglarna kan följas med ljuspositionsmatrare (geolocators) som väger mindre än ett gram. Denna teknik, som från början utvecklades av British antarctic survey för att följa marina djur, bygger på att mätningar med en ljussensor sparas i ett minne. När fågeln återfångats går det att räkna ut var den har befunnit sig, grundat på tiderna för solens upp- och nedgång som ger dagslängden och dygnets tidsförskjutning, varifrån latitud och longitud kan bestämmas.

Silvertärnan reser mycket längre än vad vi tidigare trott. Man kan se att de lämnar norra Europa den 27 juli och når packisen

vid Antarktis den 12 november, 30.000 km på 108 dagar = 280 km/dygn. Vårflyttningen på 20.000 km klarar tärnorna av på 35 dagar, dubbelt så fort (540 km/dygn) som höstflyttningen.

Man har funnit silvertärnor som har blivit över trettio år gamla, vilket innebär att de har rest ungefär 1,2 miljoner kilometer (40.000 km multiplicerat med 30 år).

Är en sådan fågel fri? Eller är den orsaksbunden som en blixtpil eller ett gräs? Är vi fria som fåglar? Är vi friare än fåglarna? Kan vi göra oss fria från vårt genetiska arv, vår uppväxt och uppfostran, vår omgivning, våra förväntningar och strukturer? Har vi samma behov av frihet, utrymme och tid – filifjonkan, hemulen, snusmumriken och jag? Hur fria vill vi bli? Fria som vinden, fria som fan, fria från ofred och förtryck?

Det är ofta vi själva som ger bort vår frihet eller sätter ett väldigt lågt pris på den.

ARTIKELFÖRFATTAREN

CHRISTIAN PLEIJEL bor på Kökar, arbetar som programdirektör vid KTH i Stockholm och är ordförande för det Nordiska skärgårdssamarbetet. Han är engagerad i frågor som rör långsiktig planering av vatten, avlopp, energi och sjötransporter på öar. Han pratar mycket på jobbet, skriver gärna och gillar att gå. Han tycker om det som är smått, som står på tillväxt, odlar sin potatis själv och arbetar där han hänger sin hatt vilket ofta är på resa – en stor del av en öbos liv.

christian.pleijel@es.kth.se
+358-457-342 88 25

 Interreg
Central Baltic

Plastfri skärgård och utställningen Plast i havet

Plastkampanjen "Plastfri skärgård" är en gemensam satsning av olika föreningar och skolor i Åbolands skärgård. Kampanjen fick sin början i och med att Skärgårdscentrum Korpoström i sommar står som värd för den stora internationella utställningen "Plast i havet", www.plasticgarbageproject.org, som öppnar i maj.

De som handlat i Nagu eller Houtskär har kanske märkt att det finns lådor med matkassar som man kan "låna" och man eventuellt glömt sin egen? Det är ett fint initiativ, som vi hoppas får större spridning! Under våren kommer det att ordnas olika evenemang som belyser plast ur olika synvinklar, och skolorna lyfter fram ämnet på olika sätt i undervisningen.

Vi arbetar på att få fler Rinki-insamlingsstationer i skärgården, men framför allt vill vi sätta fokus på att minska att plasten kommer IN i skärgården. Vad kan man då som enskild person göra för att minska sin plastkonsumtion? Några tips får du från planschen - du kan printa ut din egen på biosfar.fi, under Material.

Kampanjen är öppen för precis alla som vill jobba för ett rent Östersjön längs hela vår kust. Sprid ordet, engagera andra och kom med i kampanjen Plastfri Skärgård!

Pia Prost, koordinator för Skärgårdshavets biosfärområde

Plast i havet

Våra dagliga konsumtions- och produktionsmönster har skapat ett gigantiskt plastavfallsproblem i världshaven. "Plast i havet" - Out to Sea? The Plastic Garbage Project - är en turnerande miljöutställning uppbyggd och skapad i Schweiz, på Museum für Gestaltung i Zürich. Denna sommar står Skärgårdscentrum Korpoström på Korpo som värd för utställningen. "Plast i havet" presenterar på ett lättbegripligt och imponerande sätt fakta om plastproblemet i världshaven. Den ges en stark lokal prägel genom en gedigen skolkampanj och genom att fakta från Östersjön och Skärgårdshavet kopplas till utställningen. "Plast i havet" är öppen från maj till september, närmare öppethållningstider på skargardscentrum.fi

#plastfriskärgård #muovitonsaaristo

PLASTFRI

MUOVITON SAARISTO

1 Ta matkase och fruktpåsar med hemifrån

Bring your own bag! | Ota kotoa mukaan oma ostokassi ja hedelmäpusit

3 Väta keinokuituisia vaatteita

Undvik kläder av syntetiska material | Avoid synthetic clothes

5 Buy plastic-free cosmetics

Osta muovittomia ihonhoitotuotteita | Köp plastfria hudvårdsprodukter

7 Undvik att använda engångskärl

Avoid disposables | Väytä kertakäyttöastioita ja -aterimia

9 Join the campaign!

Osallistu kampanjaan! | Kom med i kampanjen!

#plastfriskärgård

#muovitonsaaristo

Print your own poster:

- Plastfri skärgård
- Muoviton saaristo

SKÄRGÅRD

PLASTIC-FREE ARCHIPELAGO

2 Buy local and request plastic-free packaging

Köp lokalt och fråga efter plastfria förpackningar | Osta paikallista ja pyydä muovittomia pakkauksia

4 Täytä juomapullosi hanavedellä!

Fill your bottle with tap water | Fyll din flaska med kranvatten

6 Tumpi ei kuulu luontoon!

Fimpen hör inte hemma i naturen! | No cigarette butts in our sea!

8 Säilytä ruoka uudelleen käytettävissä astioissa

Uppbevara mat i kärl som kan återanvändas | Use boxes to store food

10 Återvinn din plast! Recycle! Kierrätä muovi!

Skärgårdshavets biosfärområde i samarbete med skärgårdens föreningar och skolor

Med understöd av Eugène, Elisabeth och Birgit Nygréns stiftelse

Träff på Kumlinge. Foto: Rebecka Eriksson

Framtidsspaning i Ålands skärgård

Text: Simon Holmström

Det är lätt att ha en pessimistisk bild av det framtida skärgårdssamhället. Men i ljuset av det folkliga engagemang som finns för att behålla skärgården levande kanske vi inte ska vara så nedslagna. Om det vittnar projektet Ö för Ö – Åland som pågår i de sex åländska skärgårdskommunerna.

Samhällsservicen minskar i takt med centraliseringar. Skuldbördorna ökar med en åldrande befolknings vårdbehov. Ungdomar flyttar till centralorterna. Antalet färjeanlöp skär politikerna ner på.

Det är förståeligt att en sådan bygd länge har marginaliserats i samhällsdiskussionen. Det blir den eviga jobbiga frågan som få makthavare vill befatta sig med eftersom den lätt blir känslig. Därför används ofta täckmantlar som rationalisering, effektivisering och automatisering.

På Åland pågår en diskussion om en kommande kommunstrukturreform, där hela den åländska skärgården föreslås bli en kommun. En färsk utredning gör gällande att denna nya kommun direkt behöver skuldsaneras. Samtidigt har Ålands landskapsregering stora planer på att lägga om skärgårdstrafiken genom att bebygga oexplorerade öar för förkortade färjepass.

Skärgårdens kritik har inte låtit vänta på sig. Vissa anser sig bli blindtarmssamhällen, andra känner sig överkörda. Den färska utredningen går så långt som att säga att det finns en djupt rotad misstro till politikernas förmåga att möta de stora skärgårdsutmaningarna.

Skärgården tar makten

När så många andra instanser uppfattas svika en finns det bara en sak att tillgå: sig själv. I själva verket är ju detta något som

skärgårdsbefolkningen är mästare på sedan urminnes tider. Ö-gemenskapen har rustat dem i ur och skur. Egenföretagsamheten blir därför en väsentlig del av utvecklingskraften.

De åländska skärgårdskommunerna börjar alltmer lita på sin egen kraft att visa upp sin attraktionskraft. I Brändö kommuns nyantagna hållbarhetsfärdplan tar de fasta på det som faktiskt skänker livsglädje. ”Här, där stjärnorna gnistrar på natthimlen och mörkret och tystnaden är våra vänner, lever vi ett aktivt liv i samklang med hav och natur.” På Kökar lyckades befolkningen tillsammans skrapa ihop pengar för byggnation av en ny andelshandel bara på några veckor. Antalet EU-, och Leaderprojekt har nog dessutom inte varit fler än nu.

Utvecklingsprojektet Ö för Ö

Ålands skärgårdsnämnd, som består av ministrar och skärgårdsrepresentanter, fattade 2018 beslut om att kicka igång *Ö för Ö – Åland*. Ansvarig för projektet skulle paraplyorganisationen för de sex skärgårdskommunerna, *Företagsam skärgård*, bli.

Konceptet Ö för Ö är en metod för lokal delaktighet för utvecklingsfrågor i skärgårdsregioner, som utarbetats av Länsstyrelsen i Stockholm, understödd av Tillväxtverket. Ö för Ö går ut på att utvecklingsorganisationer besöker skärgårdssamhällen och sitter tillsammans med lokalbefolkningen för att

kartlägga öns unika attraktionskraft, spåna på idéer, tratta ner idéer och ge stöd för förverkligande.

Styrkan i metoden är att synliggöra och lyfta det som redan finns och bygga vidare på det utifrån respektive ös förutsättningar och intresse. Tre exempel på Ö för Ö Åland hittills:

- Ett gammalt stenbrott kan bli plats för boendemoduler för besökare.
- En tidigare industrilokal kan bli ett mikrobryggeri.
- En sötvattentäkt kan användas för att producera ”exotiskt” skärgårdsvatten på flaska.

Ö för Ö Åland bevisar – trots att projektet har halva tiden kvar – att det finns en stor inre vilja till förändring. Det som andra kan tycka är en brist, måste vi betrakta som en värdefull tillgång. Det som andra inte ser värdet i, behöver vi förklara kommunikativt med en stor grad av stolthet.

Ja, periferin kostar – men vad skulle våra samhällen vara utan dem?

ARTIKELFÖRFATTAREN

SIMON HOLMSTRÖM är projektsamordnare för Företagsam skärgård – paraplyorganisationen för de sex åländska skärgårdskommunerna. I den rollen är han också projektledare för utvecklingsprojektet Ö för Ö – Åland.

simon@skargarden.ax

Välkommen till Åboland 2020!

Nordiska Kulturlandskapsförbundet har alltid sina årsmöten på de mest intressanta orter i Fennoskandien, dit man annars kanske inte skulle resa alls. De fyra medlemsländerna arrangerar mötena turvis. År 2016 hölls mötet i Viena-Karelen i Norra Ryssland, 2017 var vi på Langeland i Danmark, 2018 på Fårö i Gotland, 2019 ska vi till Røros i Norge och 2020 ska vi segla genom världens största brackvattenskärgård mellan Åland och Finland, alltså det svenskspråkiga Åboland.

Åboland har en speciell arkaisk geologi med 18 kilometer av berggrunden bortskuren av inlandsisarna, så att vi nu kan se in i underjordiska magmakammare från två miljarder år gamla vulkaner. Granater kan man hitta bland grus på sina ställen. Här finns världens äldsta kalksten från cyanobakterier, vilka gav upphov till det äldsta fria syret i atmosfären - som möjliggör att även vi kan andas luft... Dessutom bevisar världsrekorden i tvillingfödselar att Åboland är kanske det bästa kulturlandskapet som finns på jorden. Välkomna att se med era egna ögon!

Aaro Söderlund, styrelsemedlem i NKF

Denna publikation har fått understöd av

**Svenska
kulturfonden**

Fel Ostrobotnia

På sidorna 60-61 i nummer 4/2018 blev det fel i bildtexten för boken "Sjöfarten i krig" utgiven av Sjöhistoriska Institutet vid ÅA. Bilden föreställde FÅA:s lastångare Ostrobotnia, men jag slarvade och skrev utan att tänka efter att bildens s/s Ostrobotnia, var byggd 1946 i Åbo. En av Skärgårds skarpögda läsare märkte genast att bilden i själva verket föreställde FÅA:s s/s Ostrobotnia, byggd 26 år tidigare i Helsingfors. Två svarta lastångare kan ha förvillande likheter trots skillnad i storlek, förlåt! Också bokens mindre och äldre Ostrobotnia drabbades för övrigt av kriget: hon överlämnades 1945 som krigsskadestånd till Sovjet och minsprängdes och förstördes två år senare.

Thure Malmberg

Foto: Christer Bergman

Prenumerera på Skärgård

Tidskriften Skärgård dokumenterar det mest unika område vi har i vårt land. Även ur ett internationellt perspektiv utgör våra levande skärgårdssamhällen ett kulturarv.

Prenumerera på tidskriften eller ge den som gåva - en julklapp som räcker hela året! Fyra innehållsrika nummer kostar endast 46 euro.

Beställ via www.skargard.fi eller kontakta anita.julin@abo.fi, +358-(0)50-4096403

Skärinytt

Februari 2019 - Augusti 2020 Hembygdskompas

Egentliga Finlands Byar rf har påbörjat sitt nya Leader-projekt "Hembygdskompas" inom Pargas, Gustavs och Kimitoön. I projektet, som framför allt fokuserar på lokal kultur, bekantar man sig gemensamt med nya digitala verktyg och utnyttjar hembygdens marknadspotential. Som åtgärder erbjuder man bl.a. videon som tjänar invånarmarknadsföring, reklamhjälp för hyresutrymmen och historia i digital form.

Mer information:
joonatan.stenwall@vskylat.fi,
040-153 0390

3 april Archipelago Business Forum 2019

Archipelago Business Forum är ett forum för gränsöverskridande nätverkande för företag inom Stockholms, Ålands och Åbolands skärgård. Det arrangeras på Artipelag utanför Stockholm och har temat "Möjligheternas skärgård - hållbarhet, innovation och samarbete".

Begränsat antal platser, sista anmälningdagen är 22 mars: network.novia.fi/Events/68/Apply

6-22 april Kultursmaker i Åboland

I år bjuder VårKultur på matkultur i olika former: det blir diskussioner, temakvällar, smakbitar, utställningar, åboländska matrader, berättarstunder, insamling av matminnen, matfilmer, soppteater, stilleben-tasting, foodjam, föredrag, matprat och mycket mer. Det handlar om ett kultursamarbete i Pargas, Kimitoön och svenska Åbo som koordineras av Sydkustens landskapsförbund.

Lena Långbacka, Sydkustens landskapsförbund i Pargas

www.varkultur.fi

www.facebook.com/varkultur

Foto: Viveca Rabehl

27-28 april
Natur och Miljös förbundsmöte i Åbolands skärgård

Natur och Miljös förbundsmöte samlar naturvänner från hela Svenskfinland. Programmet börjar på lördag med en exkursion till Lenholmens naturskyddsområde i Pargas och fortsätter sedan på idylliska Kirjais kursgård i Nagu. Besök Jan-Erik Karlssons ekologiska bondgård med kor och får som betar på kulturbiotoper eller åk på en båtutfärd till natursköna Brännskär. Dagen avslutas med en ekologisk middag med program. Söndagen är vikt för mötesförhandlingar.

Se detaljerad information och anmälan på www.naturochmiljo.fi. Anmäl dig senast 4.4.2019!

10 maj
Forum för skärgårdsforskning om plast

Under vårens "Forum för skärgårdsforskning" på Korpoström, ska vi titta närmare på aktuell forskning kring mikroplaster, återvinning och plastproduktion. Arrangörer: Skärgårdsinstitutet vid ÅA och Skärgårdshavets biosfärområde.

Mer info på biosfar.fi

Skärinytt är till för alla som vill puffa för olika evenemang av allmänt intresse i våra olika skärgårdsområden. Skicka gärna information om ditt evenemang till adressen tidskriftensskargard@gmail.com. Notera att Skärgård nästa gång utkommer i mitten av juni, deadline ca en månad innan.

24-25 maj
"St Olav Waterway - S:t Olofs sjöled" öppnas

Internationellt seminarium 24.5 i Åbo. Pilgrimsledens invigningsvandring genom den västra skärgården och Åland mot Trondheim startar vid Åbo domkyrka lördagen den 25.5 kl 10.

Information och anmälningar: www.stolavwaterway.com

7-8 juni
Skärgårdens miljömässa

I samband med Pargasdagarna ordnas Skärgårdens miljömässa, som välkomnar alla som är intresserade av nya, innovativa och miljövänliga lösningar för sitt boende. Förutom företag deltar olika organisationer som arbetar med miljö- och hållbarhetsfrågor. Mässtider: fredag kl 11-17, lördag kl 10-14.

Arrangörer: Pargas stad/miljö, Valonia och Skärgårdshavets biosfärsområde

Mikael Bergendahl dyker vid Länsankärsvraket i Hangö. Foto: Erik Saanila

Den svårnavigerade skärgården har orsakat otaliga förlisningar under århundradenas lopp. Unikt för Östersjön är att vraken kan bevaras under så långa tidsperioder, eftersom den låga salthalten förhindrar uppkomsten av skeppsmask. Åldersfördelningen bland vraken är inte så unik; de flesta är från 1800- och 1900-talen och det finns endast enstaka medeltida vrak. Men det att vraken bevarats så väl gör att de som helhet utgör ett slags nordisk kulturskatt.

Vilka är vraken längs med vår kust och vilka berättelser ruvar de på? Sommarnumret tar dig med under ytan, tills dess önskar vi dig en vacker vår!

Pia Prost & Nina Söderlund

Skärgårds redaktion

Sista bilden